

ÂLİM BİR ŞAİR: NEV'Î

Nev'î'nin şiirleri de, Divan şairlerinin, yalnızca Allah vergisi sanatkârlık gücüne değil, sonsuz bir hayal gücüne, engin bir bilgi ve zengin bir kelime hazinesine sahip olduklarının önemli bir delilidir. Mehmet Fuat Köprülü ile Şahâbeddin Süleyman'ın da ifâde ettikleri gibi, **"Nev'î, unutulmaması gereken bir şairdir."**

Doç. Dr. Mustafa Nejat Sefercioğlu

İlim ve şiir, âlim ve şair. Bu kavramlar, divan edebiyatımıza mensup şairlerimizden söz edilirken, genellikle bir arada zikredilir. Fuzûlî'nin "İlimsiz şiir temelsiz duvara benzer" ve "Ben ömrümün sonuna kadar ilim tahsil ettim" sözleri de, "ilim-şiir" ve "âlim-şair" birlikteliğinin, divan edebiyatımızda ne kadar önemli olduğunun bir başka işaretidir.

Hayat hikâyelerine göz attığımız zaman görürüz ki, bütün divan şairlerimiz iyi bir eğitimden geçmiş, devrin ilimlerinden haberdar, Türkçe, Farsça ve Arapçayı, bu üç dilde eser yazacak ya da tercüme yapacak kadar iyi bilen sanatkârlardır. Bunun yanında, mensubu oldukları toplumun kültür değerlerine, örf ve âdetlerine de vâkıftırlar.

Ayrıca, divan şiirinin olmazsa olmaz kaynakları arasında yer alan Kur'an-ı Kerim, hadis-i şerifler, peygamber kıssaları, evliya menkıbeleri, Şehname ve tasavvufa ilgili bilgilere sahip olmaları da, Divan şairlerimizin önemli özellikleri arasında yer alır. Divan şairlerinin, genellikle, devrin en önemli âlimlerinin "rahle-i tedsîs"inden geçmeleri, önemli bir kısmının şeyhülislamlık, kadılık, kazaskerlik, vb. gibi önemli görevlerde bulunmaları ve özellikle bugün üniversite öğretim üyeliği anlamına gelen "müderreslik" görevini yapmaları da, nasıl mükemmel bir eğitimden geçtiklerinin delili sayılabilir. Bunların yanında, divan şairlerinin içinde yaşadıkları doğal çevre, sosyal çevre ve ilim çevresi de, onların şiirlerini etkileyen önemli etkenlerdir. Divan şairlerimizin çok iyi birer gözlemci olmaları ve gözlemlerini "tab" dediğimiz, doğuştan sahip oldukları Allah vergisi sanat güçleri, renkli ve sınırsız hayalleriyle yoğurarak ortaya koymaları, şiirlerinin değerini yükselten unsurlar arasında yer alır.

Divan edebiyatımızın önemli şairlerinden biri olan Nevî mahlaslı Malkaralı Yahyâ Efendi de, 16. yüzyılın mükemmel yetişmiş şairlerinden biridir. İlim ve şiire yakın olan bir aileden gelen Nevî, anne tarafından Muhammediyye yazarı Yazıcıoğlu Mehmed'e bağlıdır. Şeyh Bayezid-i Rûmî ve İbrâhim Gülşenî'ye intisap eden, Malkara'da Turhan Bey Camii imamlığı ve sıbyan mektebi muallimliği yapan Halvetî şeyhi Pîr Ali de Nevî'nin babasıdır. Nevî'nin dedesi ise, Ankara'dan Malkara'ya gelen Hoca Kemal'in oğlu Nasuh Halife'dir.

Asıl adı Yahyâ olan ve şiirlerinde "Nevî" mahlasını kullanan şairimiz, 940 H/1533-34 M yılında Malkara'da dünyaya gelmiştir. İlk öğrenimini Malkara'da babasının yanında gören Nevî, 957 H /1550 M yılında İstanbul'a gelmiş ve "Ahaveyn" diye bilinen devrin iki önemli âlimi, aynı zamanda kardeş olan Karamânî Ahîzâde Ahmed Efendi ve Mehmed Efendi'lerin Davutpaşa ve Sahn medreselerindeki derslerine devam etmiştir. Özellikle Mehmed Efendi'nin Nevî'de önemli izler bıraktığını görüyoruz. Nevî'nin, divanına, hocası Mehmed Efendi için yazdığı Ramazan Bayramı hilali ile ilgili bir kasideyle başlaması, şairimizin hocasına duyduğu sevgi ve saygının derecesini göstermesi bakımından önemlidir. Nevî'nin bu kasidesinde yer alan beyitlerinde ifade ettiği gibi, "gökteki hilalin o kadar yüksekte ve parlak olması, hocası Mehmed Efendi'nin kapısının halkasına benzemesindendir. Feleğin kâtibinin durmadan hilalin şeklini yazmaya çalışmasının sebebi ise, hocasının fazilet belgesine layık olacak tuğrayı çekebilmek

içindir. Hocasının parlak aya benzeyen yüzü fazilet nuruyla öyle aydınlanmıştır ki, faziletli zümresi bu fazilet nuruna koşan pervanelerdir. Onun adı Muhammed'dir, Peygamber Efendimize miraca çıkarken feleklerin basamak olduğu gibi, ilmi ve fazileti felek gibi yüce olan hocasına da hilal başını basamak ederse uygun olur. Hocasının ayağının tozu, topraktan altın elde etmeye yaradığına inanılan iksirden daha değerlidir, onu bırakıp altın iksiri arayanların boyu hilal gibi eğrilip, lam harfi gibi olmalıdır":

"Felekte halka-i bâbun tasavvur itdüm idi
Bu gice gözüme göründi mâh-ı nev a'lâ

Misâl-i mâh-ı nevi meşk ider debîr-i felek
Garaz bu kim çeke menşûr-ı fazluna tuğrâ

Meh-i ruhundaki nûr-ı faziletin görelî
Çerâğ-ı bezmüne pervâne zümre-i fuzalâ

Mehmed oldı senün nâmun ey felek-rif'at
Hilâl eğer sana farkın kadem iderse revâ

Hilâl-veş yanılup kaddi lâm ola şol kim
Koyup izin tozın iksîr-i zer ola cûyâ"

Nevî'nin derslerine devam ettiği Mehmed Efendi'nin sınıfının da ayrı bir özelliği vardır. Bu sınıfta, aralarında 16. yüzyılın ünlü şairi Bâkî'nin de bulunduğu Hoca Sa'deddin Efendi, Remzî-zade, Hüsrev-zade, Üsküplü Vâlihî, Karamanlı Muhyiddin, Edirneli Mecdî, Cevrî, Camcı-zade, Câmî gibi devrin ondan fazla şairi bir araya gelmiştir. Bu da Nevî'nin şiir dünyasını etkileyen önemli unsurlar arasında yer alır. Nevî, Bâkî'nin ölümü üzerine vasıta beyti (bendiyesi)

*"Yire çal câm-ı şevki ey sâkî
Gitdi bezm-i zemânedan Bâkî"*

olan beş bendlik bir terciibent yazmış ve sınıf arkadaşının ölümünden duyduğu derin üzüntüyü *"Ey sâkî! Neşe kadehini yere çal; çünkü zamanın meclisinden Bâkî gitti"* şeklinde dile getirmiştir. Zaman zaman, Kanunî Sultan Süleyman'ın Bâkî'ye gösterdiği ilginin kendisine gösterilmediğinden yakınan Nevî, Siyavuş Paşa'ya yazdığı bir kasriyyesinde ifade ettiği gibi, *"Bâkî'yi Sultan Süleyman'ın yakın ilgisi zamanın Selmân'ı yapmıştır; eğer, devrin sultanı kendisine de ilgi gösterir, yardımcı olursa zamanın Zâhir'i olacağı"*:

*"Nevî'ye lutf it muîn ol kim Zâhir-i vakt ola
Bâkî'yi lutf-ı Süleymân itdi Selmân-ı zamân"*

ve *"(Bâkî gibi) onun da başına sabah vakti devlet güneşi doğsa, Bâkî'nin şiirini cür'a (kadehin dibinde kalan bir yudum şarap) gibi, ayağa salacağı"* inancındadır:

*"Şî'ri Bâkî'yi saladum cür'a gibi ayağa
Başuma togsa benüm de mihr-i devlet subh-dem"*

Bu ifadelerden Nevî'nin Bâkî'yi kıskandığı anlaşılabılır. Onun tasavvufa olan yatkınlığı, dünya nimetlerine olan ilgisizliği dikkate alınırsa, Bâkî gibi değerli bir şair olduğunu ve aynı ilgiyi hak ettiğini ifadeye çalıştığını söylemek daha gerçekçi olur.

Nevî, kendi şairliğinden son derece emindir ve kimseyle sanat yarışında değildir. Kendisine yöneltilen

tenkitler onu üzmez; çünkü onun şiirleri âşıkânedir:

*"Bu sâde nazmı ehl-i sanâyî beğenmezse
Nevî ne gam bizim sözümüz âşıkânedir"*

"Ekâbirler meclise geç gelir" şeklinde dilimize dolaştığımız sözün kaynağı da Nevî'nin

*"Geldümse n'ola ben şu'arâ devrine âhır
Âdet budur âhırda gelür bezme ekâbir"*

şeklindeki güzel beytidir. Bu beyit, şairimizin kendisini iyi tanımasının, kendine ve sanatına olan inancının bir ifadesi olarak değerlendirilebilir.

Bütün kaynaklar Nevî'nin âlim, fazıl, akıllı, ileri görüş sahibi, düşünerek hareket eden, güvenilir bir insan olduğu konusunda görüş birliğine sahiptir. Nevî'nin mükemmel derecede bildiği Türkçe, Arapça ve Farsça hâkimiyeti ile devrin ilimlerine olan aşinalığı, onu değişik medreselerde müderrislik makamına yükselttiği gibi, Sultan III. Murad'ın şehzadelerine hocalık yapma ayrıcalığına da kavuşturmuştur. Osmanlı sultanlarının bayramlarda şehzade hocaları huzura geldikleri zaman onları ayakta karşılamaları âdetten değiken, Sultan III. Murad'ın Nevî'yi ayakta karşılaması ve ona aşırı hürmet göstermesi de, Nevî'nin ne kadar hürmete layık bir şahıs olduğunun delili sayılabilir. Şüphesiz bu itibarda şairin ahlak güzelliğinin yeri olduğu kadar, küçük yaşta edindiği derin tasavvuf terbiyesinin ve aldığı mükemmel eğitimin de önemli bir yeri vardır. Sultan III. Murad'ın, şehzadelerinin eğitimini onun sorumluluğuna vermesi, Nevî'nin ilminden ve faziletinden yararlanmak için şehzadelerin derslerini takip etmesi de, şairimizin değerini ifade eden bir başka delil sayılabilir. Devlet erkânı tarafından görüşlerinin alınması ve istediği kişiyi bir göreve tayin ettirebilecek kadar devlet nezdinde itibar görmesi de, Nevî'nin değeri hakkında bize bir bilgi verebilir. Bağdat kadılığı görevine tayin edilmesi üzerine *"Adaletle hükmedemezsem benim hâlim nice olur"* diyerek, bu göreve gönderilmemesi için bir hafta gözyaşı dökmesi ve bunun üzerine Sultan III. Murad'ın fermanını iptal

Nevî'nin derslerine devam ettiği Mehmed Efendi'nin sınıfının da ayrı bir özelliği vardır. Bu sınıfta, aralarında 16. yüzyılın ünlü şairi Bâkî'nin de bulunduğu Hoca Sa'deddin Efendi, Remzî-zade, Hüsrev-zade, Üsküplü Vâlihî, Karamanlı Muhyiddin, Edirneli Mecdî, Cevrî, Camcı-zade, Câmî gibi devrin ondan fazla şairi bir araya gelmiştir. Bu da Nevî'nin şiir dünyasını etkileyen önemli unsurlar arasında yer alır.

edip, Nev'îyi şehzade hocalığına tayin etmesi de, onun karakteri ve değeri hakkında önemli ipuçlarıdır.

Nev'înin kanaatkârlığı ve eli açıklığı, aldığı eğitim ve tasavvuf terbiyesinin ona kazandırdığı özelliklerdendir. Sultan III. Murad'ın dışında hiç kimseden yardım ve bağış kabul etmeyen şairimizin tavsiyesiyle sadrazamlığa tayin edilen Ferhad Paşa'nın, teşekkür için kendisine gönderdiği 20.000 kuruşu getiren ağaya, "Paşaya söyle; biz kendisini rüşvet için değil, memlekete hizmet için tavsiye ettik" diyerek elinin tersiyle itmesi de, bu özelliklerinin ürünü sayılabilir. Öldüğü zaman, bütün gelirini ihtiyacı olanlara cömertçe dağıtması sebebiyle, cenazesini kaldıracak parasının çıkmaması ve cenazesinin sultan tarafından kaldırılması da, onun şahsiyetini yansıtan önemli bilgilerdir.

1585 yılında, oldukça ileri bir yaşta evlenen Nev'î'nin tek çocuğu, 17. yüzyılın, özellikle mesnevi-riyle tanınan, aynı zamanda "Zeyl-i Şakâik-i Nu'mâniyye" adlı eserin de yazarı olan şair Nev'î-zâde Atâyî'dir. İleri yaşta sahip olduğu ve inciye benzettiği oğlu, onun için vakitsiz yetişen turfanda bir meyve kadar kıymetli, hem kış mevsiminde açan gül gibi garip, hem de kar yağarken doğan güneş kadar parlak ve hoştur:

"Makbûlüm olsa n'ola o dürr-i yegâne kim
Bî-vakt olunca meyve bulur kadr ü i'tibâr

Mergûb olur açılsa şitâ mevsiminde gül
Hoşdur zaman-ı berf olıcak şems-i tâbdâr"

24 Haziran 1597 tarihinde, 67 yaşında vefat eden âlim şairimizin cenaze namazı büyük bir kalabalık tarafından Fatih Camii'nde kılınmış ve cenazesi, Şeyh Vefa Camii haziresinde, şeyhi Şa'ban Efendi'nin yanına defnedilmiştir. Ölümü için Manastırlı Keşfi, "Yürün cen-net ola Nev'î Efendi" mısraı, Bağdatlı Vahdetî de "Adem gül-zârını cây itdi Nev'î" mısraı ile tarih düşürmüşlerdir.

Kaynaklarda da yer alan ve özellikle Nev'î'nin oğlu Nev'î-zâde Atâyî'nin "Şakâyık Zeyli" adlı biyografik eserinde verdiği bilgilere göre, Nev'î'nin otuzun üzerinde eseri vardır. Şairliğinin bütün özelliklerini aksettiren, oldukça hacimli "Türkçe Dîvan"; şeyhi Bâlî Efendi'nin işaretleriyle yazıp Sultan III. Murad'a takdim ettiği, tasavvufun belli başlı esaslarını ve tasavvufi aşkı, otuzaltı başlık altında, sade ve akıcı bir dil ve başarılı bir ifadeyle anlattığı sekiz yüz beyit civarındaki küçük mesnevisi "Hasb-ı Hâl" ve H 977/ M 1469-70 yılında, Gelibolu'da Mesih Paşa müderrisi iken kaleme aldığı bir kırk hadis tercümesi

olan "Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn" elimize geçen manzum eserleridir. Divan'ının içinde yer alan ve Sultan III. Murad için yazılan, dinî-tasavvufi hikmet ve öğütlerle dolu yüz beyitlik bir kaside olan "Gül-i Sad-berg" de, ayrı bir eser özelliği taşımaktadır. Bunların dışında, kaynaklarda adı zikredilen "Münâzara-i Tûtî bâ Zag", "Gevher-i Râz", "Kıssa-i Mûsâ vü Hızır" ile "Leylâ vü Mecnûn" adlı mesnevileri, maalesef, henüz elimize geçmemiştir.

Nev'î'nin elimize geçen mensur eserleri: "Keşfü'l-Hicâb min Vechi'l-Kitâb", H 1002/ M 1593-94 yılında Sultan III. Murad'ın yakınlarından Zeyrek Ağa'nın teşviki, Şeyh Şaban Efendi'nin himmetiyle ve Cenedî, Dâvûd-ı Kayserî ve Molla Camî'nin şerhlerinden de yararlanarak meydana getirmiş, Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar gönderilen peygamberler adına yirmi yedi "fasl"a ayırıp, tasavvufun en ihtilaflı ve karmaşık meselelerini kolay, anlaşılır bir dille anlatarak yer yer güzel şiirlerle süslemiştir. Bu eser Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin "Fûsûsü'l-Hikem" adlı eserinin tercümesidir. "Netâyicü'l-Fünûn ve Mahâsinü'l-Mutîn", tarih, hikmet, heyet, kelam ve usul-i fıkıh, hilaf, tefsîr, tasavvuf, rüya, remil, efsun ve tıp, felahat, nücum, fal ve zîc olmak üzere on iki fenden bahseden, Nev'î'nin en çok okunan ve hemen hemen önemli her yazma kütüphanesinde bir veya birkaç yazma nüshasına tesadüf edilen, küçük hacimli ansiklopedik eseridir. "Fezâilü'l-Vüzerâ ve Hasâilü'l-Ümerâ", "Vezirsiz sultan ancak Allah'tır; yoksa her padişaha bir vezir lazımdır" anafkrini işleyen ve devlet idaresinde vezirin önemini

Bütün kaynaklar Nevî'nin âlim, fazıl, akıllı, ileri görüş sahibi, düşünerek hareket eden, güvenilir bir insan olduğu konusunda görüş birliğine sahiptir. Nevî'nin mükemmel derecede bildiği Türkçe, Arapça ve Farsçaya hâkimiyeti ile devrin ilimlerine olan aşinalığı, onu değişik medreselerde müderrislik makamına yükselttiği gibi, Sultan III. Murad'ın şehzadelerine hocalık yapma ayrıcalığına da kavuşturmuştur.

anlatan, Sadrazam Sinan Paşa adına yazılmış 14 sayfalık küçük bir risaledir. *"Risale-i Şikayet-i Rûzigâr"* da, yine Sinan Paşa için yazıldığı tahmin edilen dört sayfalık küçük bir risaledir. *"Sinan Paşa'ya Mektup"*, Nevî'nin, Sadrazam Sinan Paşa'nın *"Şâir ehl-i ilm olmaz"* şeklindeki ifadesi üzerine yazdığı, şiirin ilim ve gerçek şairin ilim sahibi olduğunu, şiirin derecesinin çok yüksek ve Peygamber Efendimizin şiir ve şairleri sevdiğini anlattığı, sanatlı bir mektup örneği olan ve oğlu Atâyî'nin eseri Şakâyık Zeyli'inde yer alan mektubudur. *"Nevâyî Uşşâk"*, 15. yüzyılın en önemli nesir yazarı Sinan Paşa'nın *"Tazarrû-nâme"*sinde kullandığı üsluba benzer bir üslupla yazılmış ve yer yer manzum parçalarla süslenmiş, münacatla (kaside) başlayıp münacatla biten eseridir. *"Faslû'n fî Fazileti'l-Işk"*, Nevî'nin aşkın mahiyeti ve âşıkların çektiklerini anlattığı, on üç sayfalık küçük bir risale ve *"Terceme-i Münşeât-ı Hâce-i Cihân"* da, tek yazma nüshası İngiliz millî kütüphanesi British Museum'da bulunan mensur eseridir.

Nevî'nin, bu Türkçe eserleri dışında *"Muhasısû'l-Kelâm"*, *"Şerh-i Risâle-i Kudsiyye"*, *"Şerh-i Heyâkilü'n-Nûr"* ve *"Sûre-i Mülk Tefsîri"* adlı Arapça eserleri vardır. Bu kabarık, dil ve konu çeşitliliği gösteren eserleri, Nevî için uygun gördüğümüz *"âlim-şâir"* vasıflandırmasını hak ettiğini gösterir.

Divan şairlerinin divanlarında, özellikle kasidelerde bir bölüm olarak yer alan ve diğer manzumelerde de zaman zaman münferit olarak karşımıza çıkan *"fahriye"* yani şairin kendi sanatını ve şairliğini övdüğü kısımlar, hem şairin kendi sanatıyla, hem de genel olarak şiir, şair ve yaşadığı devrin sanat anlayışıyla ilgili olmaları bakımından büyük önem taşırlar. Bu sebeple, bu tür ifadeleri sadece şairin kendisini büyük görmesi ya da büyük gösterme çabasından ibaret saymak yanıltıcı olur. Fahriye özelliği taşıyan ifadelerin, aynı yüzyılda yaşamış şairlerdeki örneklerinin mukayese edilerek tahlili, o yüzyıl edebiyatının incelenmesi ve değerlendirilmesi bakımından, kanatımızca, çok önemli bir husustur. Gelenek icabı her

divan şairinde, karşımıza çıkan fahriye niteliğindeki ifadeler, oldukça dikkat çekicidir. Nevî'ye göre söz bir inci; altın ve gümüşten, yani maddi değerlerden daha kıymetlidir. Altın ve gümüş bir gün yok olup gider ama söz baki kalır. Nevî'ye göre, Sultan III. Murad'ın oğlu Sultan III. Mehmed'e bıraktığı en değerli baba mirası, kendisinin Allah vergisi şairlik gücüdür; çünkü sultanların nâminin cihanda baki kalması, şairlerin onları övmek için yazdıkları şiirlerle mümkündür. Şairimiz bu düşünce-rini, Sultan III. Mehmed'e yazdığı *"cülusiye"* kasidesinde *"Cihanda adım kalsın diyen şöhrətli sultanlar, kendilerini övecek şairlerin şiirlerinin tomarını mumla ararlar; çünkü cevherinden hançeri, suyundan elması tanırırlar. Sen de, seni öven Nevî'nin sözünden değerini anla. Sen padişaha, baba mirası olarak, benim yaradılıştan sahip olduğum özellikler, sanatkârlık gücüm gibi cevher yeter; çünkü gümüş ve altın gelip geçici, söz incisi sonsuza kadar kalıcıdır"* şeklinde ifade etmiştir:

*"Cihanda adumuz kalsun diyen nâm ehli serverler
Çerâğ ile arar tûmâr-ı eşâr-ı senâ-hânı"*

*Bilürler cevherinden hançeri âbından elmâsı
Sözünden sen de fehmi it kadr-i Nevî-i suhan-dânı"*

*Yeter sen şâha mîrâs-ı peder tab'um gibi cevher
Kalur dürr-i sühân bâkî olur sîm ile zer fânî"*

Cülusiyede yer alan bu ve benzeri diğer beyitlerden, şairimizin Sultan III. Murad'dan gördüğü yakın ilgiyi Sultan III. Mehmed'den göremediği ve aynı ilgiyi ondan da beklediği sonucunu çıkarabiliriz.

Nevî *"bir gün susarsa, yani ölür ya da şiir söyleyemez hâle gelirse, şiirleri akarsu gibi dilden dile dolaşıp gidecektir"*:

*"Şimdi ben deryâ-sıfat hâmûş olursam âkıbet
Cûy-veş dillerde bu nazm-ı revânım söylenir"*

Nevî bu beyitte, sadece kendi şiirini övmekle kal-

maz, kalıcı bir şiirin nasıl olması gerektiğini de ifade ederek, iyi şiir konusunda bir tespit yapmış olur: Güzel şiir sonsuza kadar dillerde dolaşacak kadar güzel ve akıcı olmalıdır.

Şiirin önemli bir unsuru ilhamdır. Şairler daima ilham perisinin kendilerini ziyaret etmesini beklerler. Nevî'nin ilham perileri, "bu güzel şiirleri sabah vakti cennetten kulağına okuyan huriler zümresidir":

"Meğer ki gûşuma bir subh-dem terâne ile
Bu nazm-ı pâki cinândan okurdı zümre-i hûr"

Nevî'nin "dikensiz cennet gülüne benzeyen şiirlerini, şiirden anlamadıkları hâlde değerlendirmeye kalkanlar, önündeki yemi ayıklayarak yiyen Deccal'in eşeğine benzerler. Bu durum kıyamet alametidir":

"Gül-i bihişt iken eşârumuz kıyâmetdür
Ayklamakda 'alef gibi her har-ı Deccâl"

Bu beyit, 17. yüzyılın kaside ustası ve aynı zamanda fahriyeleri ve hicviyeleri ile meşhur büyük şairi Nefî'nin "Ey Rabbim! Dilimi bilmeden yanlışlık yapmaktan ve hatadan koru; düşüncemi yalandan ve iki yüzlülükten koru; rubâî vadisine ayak bastım, iki ayaklı cahil ve ahmak eşeklerin kınamasından koru" dediği ve şiirden anlamadığı hâlde münekkitleğe soyunanları iki ayaklı eşeğe benzettiği

"Yâ Rab dilimi sehv ü hatâdan sakla
Endişemi tezvîr ü riyâdan sakla
Bastım reh-i vâdî-i rubâîye kadem
Ta'n-ı har-ı nâdân-ı dü-pâdan sakla"

rubaisini hatırlatır. Zamanımızda da çokça karşılaşır olduğumuz, "Ben bu işin kompetanı değilim, ben bu işten pek anlamam ama..." diyerek söze başlayıp mangalda kül bırakmayanları gördükçe, Nevî'nin ve Nefî'nin, bir münekkidin nasıl olması gerektiği hususundaki tespitlerinin, ne kadar doğru ve önemli olduğuna katılmak mümkün değildir.

Nevî'ye göre "şiir, renkli edadan elbise giymiş sade yüzlü bir güzele benzemeli, yani kolay anlaşılır, ama renkli hayallerle süslenmiş olmalı";

"Bu şi'rüm sâde-rû bir hûba benzer
Libâsı Nev'iyâ rengin edâdan"

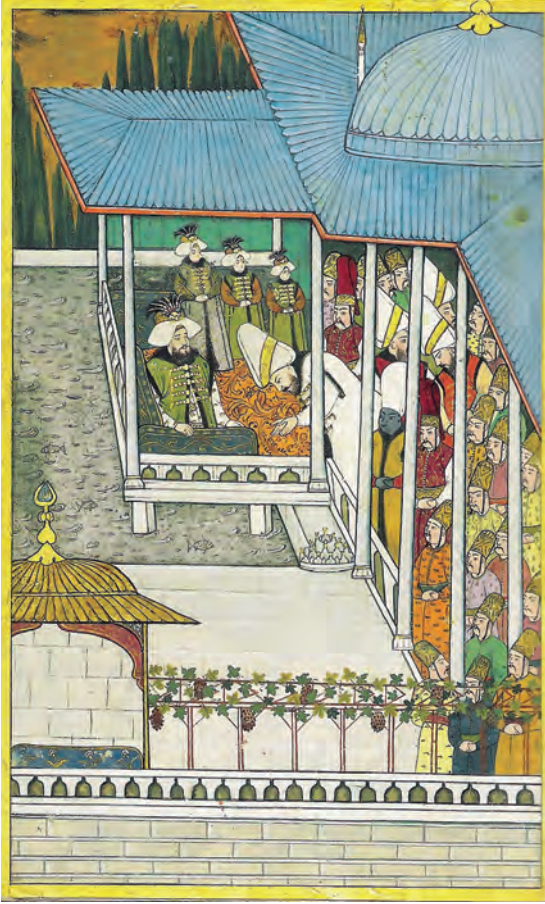
ayrıca, "sarığın kenarına takılacak kadar güzel bir çiçeğe benzemeli ve baş üstünde taşınmaya layık özelliklere

sahip olmalıdır":

"Bu şi'ri güzeller n'ola bâşında götürse
Nev'î sokulur gûşe-i destâra şükûfe"

16. yüzyıl, divan şiirinin en verimli ve en kendinden emin olduğu devridir. Divan edebiyatımızın zirvelerinden sayılan Fuzûlî, Bâkî, Hayâlî Bey, Taşlıcalı Yahyâ gibi şairler bu yüzyılda yaşamışlardır. Bu yüzyılda, Arapça ve Farsçadan dilimize giren, içinde uzun hece barındıran kelimeler sebebiyle, dilde bir ağırlık hissedilirse de, aruz vezninin bu kelimelerin yardımıyla daha ustalıkla kullanılır hâle gelmiş olması, şiirin daha akıcı ve sağlam yapıya kavuşmasına yardımcı olmuştur. 16. yüzyıl, Divan şiirinin İran edebiyatının tesirinden kurtularak, orijinal eserlerin ortaya konulduğu devirdir. Süslü nesre nazaran şiir dili, özellikle gazel ve mesnevilerde daha sadedir. Divan şairlerimiz, bu yüzyıldan itibaren, örnek aldıkları, İran şairlerini aştıkları ve artık onlardan alacak herhangi bir şeylerinin kalmadığı düşüncesindedirler. Bu düşüncelerini sık sık dile getirmekten de geri kalmamışlardır. Bu ifadeleri sadece bir övünme vesilesi saymak yerine, ait oldukları devrin, daha doğrusu divan edebiyatımızın durumuyla ilgili önemli tespitler olduğunu değerlendirmek daha akılcı olur. Bu konuda şairimizin düşüncesi de bundan farklı değildir. Nevî, "nazm içinde özel bir tarz icat ettiği ve Rûm (Anadolu)'un şairlerini, Acem (İran) şairlerinin şiirlerini taklit etmekten kurtardığı",

"Nev'iyâ nazm içre îcâd eyledün bir tarz-ı hâs
Rûm'ı kurtardın Acem eşârına taklîdden"

ve "İranlı şairlerin, kendi şiirlerinin üslubunu görmeleri durumunda, Anadolu şairlerinin ayağının toprağı olmayı isteyecekleri" inancındadır:

"Fârs'un erbâb-ı nazmı görse üslûbum benim
Şâ'ir-i Rûm'un olurdu Nev'iyâ hâk-i deri"

Nev'î'ye göre şiirleri "ayarı tam bir altın", "Aden denizinden çıkarılan kıymetli bir inci" ve "pençe-i mercan (en kıymetli mercan)"dır. Kulaklara küpe olacak kadar güzel ve anlamlıdır. Papağanları besleyen şeker kadar tatlı ve bal gibi hararet vericidirler. Ruh için gıda ve aynı zamanda kılıç kadar keskindirler. Onun şiirleri, bakire, yani el değmemiş ve yüzünü hiç kimseye göstermemiş güzellerdir. Nev'î, nazmını ve nesrini sihirle büyülemiş, "gazel tarzında seçkinlik semtini tutmuştur. Hiç kimse onun sözleri gibi söz söyleyemez ve sözleri benzersiz oldukları için, onun şiirlerine nazire yazılamaz":

"Gazel tarzında ey Nev'î tutup mümtâzlık semtin
Kelâmum gibi mislüm dinmek olmaz lâ-nazîr oldum"

"Onun gazelleri ve kasideleri bir manalar denizi ol-

muştur ve herkes tarafından bilinen sözleri parlak birer incidir":

"Nev'î'nün oldı bahr-i ma'ânî gazelleri
Elfâz-ı âşinâ güher-i âbdârdur"

"Kasideleri, gerçekler denizinin dalgasıdır; anlamlarının derinliklerinde sırların ve ibretlerin değerli incileri gizlidir":

"Bu kasîdem lücce-i bahr-i hakâyıkdur benim
Ka'r-ı ma'nâsında pür lûlû-yi esrâr ü iber"

"Akarsu içinde inci görmek isteyenler, Nev'î'nin sözündeki cevher saçan anlamı görmelidirler":

"Âb-ı revân içinde güher görmek istersen
Nev'î sözünde ma'nî-i cevher-feşânî gör"

Nev'î'nin "şiirinin havası, sevgilinin kalbini çelerse bunda şaşılabacak bir şey yoktur; çünkü o bir gül goncasıdır ve sabah rüzgârı estikçe kokusunu etrafa yayar":

"Mâ'il itse kalbini n'ola hevâsı şi'rimün
Gonca-i güldür sabâ esdükçe eyler iltif

Nev'î, şiirlerinin başkalarının şiirleriyle kıyaslanmasından hoşlanmaz; rakiplerinin, şiirlerini kıskandıkları düşüncesindedir. Onun "şiirleri birer mucize olmasına rağmen, rakipleri onları sihirbazların sihiri olarak nitelendirirler":

"Sözüm mu'ciz-i nakddür gerçi ağıâr
Sayarlar anı mahz-ı efsûn-ı sâhir"

Fuzûlî'nin "Şiir, Allah'ın bazı kullarına bahşettiği bir lutuftur" dediği gibi, Allah, Nev'î'ye de lutufta bulunup ayrıcalık tanıyarak, "onu saltanatın övücüsü ve eda şahı kılmıştır. Şairler topluluğu ise dilencidir":

"Meddâh-ı saltanat kılalı Nev'î'yi Hüda
Şâh-ı edâ benem şu'arâ zümresi gedâ"

Allah, "Nev'î'nin bahtının gözünü uykudan uyan-dırması; onu kıskananların gözlerini, onun sahip olduğu nimetlere (şiirlerine) imrenerek bakan eylemiştir":

"Hâbdan kıldı benim dîde-i bahtum bîdâr
Eyledi ni'metüme çeşm-i hasûd-i nigerân"

Kendi şiirinin güzelliğinden bu kadar emin olan Nev'î, "görünüşte bir dilenci, gerçekte benzeri bulunmayan olgun biridir ve ne kadar değerli bir cevher ol-

duğunun farkında olunmadığı, kıymetinin bilinmediği” düşüncesindedir:

“Nev’î ne âlî cevherüz hergîz bilinmez kadrümüz
Ma’nîde ferd-i kâmilüz sûrette cins-i sâilüz”

Nev’înin şiirlerinde, şiirle ilgili unsurlara ait değerlendirmeler de dikkat çekicidir. *Mısra*, servi, dal, el, alem, kapı kanadı, kırbaç ve merdiven benzetmelerine konu edilir. İki mısradan meydana gelen bir nazım birimi olan *beyit* de, kelimenin sözlük anlamına uygun olarak evdir. Gazel ve kasidelerin, mısraları kendi arasında kafiyeli ilk beyti olan *matla*, kelimenin anlamına uygun olarak güneşin doğuşudur. Divan şairlerinin en çok kullandığı nazım şekli olan *gazel*, ruhun gıdası ve cennet bahçesinin goncası, *kaside* ise serv-i revan (salınan servi), gül-i sad-berg (yüz yapraklı gül) olarak hayal edilir. Genel anlamda *manzume* için gelin, şarap, cur’a, ab-ı hayat, inci ve katar-ı sütür (satılar katarı), gül bahçesi (gül-zâr) ve turfa nazm değerlendirmeleri uygun görülür. Şairimiz, “Inleyen Nev’înin, yazdığı terciibendin tarzı, senin özelliklerini anlattığı için, şeker kamışına benzedi” dediği

“Oldı vâsfunda ney-şeker mânend
Tarz-ı terc-i bend-i Nev’î-i zâr”

beytinde de *terciibent*, tat ve şekil benzerliği kurularak, şeker kamışına benzetilir. Şeker kamışının boğumları ile *terciibendin* aynen tekrar edilen vasıta beyitleri (bendiyeleri) ve boğumları arasındaki eşit uzunluktaki bölümler ile terciibendin eşit sayıda beyitten oluşan bentleri arasındaki şekil benzerliği şaşırtıcıdır. Bu da, Nev’înin ne kadar dikkatli bir gözlemci olduğunun delilidir.

Nev’îye göre, şiir mevsimi bahardır ve “sözün olgunluğu, sahibinde noksanlık ve bezginlik bırakmaz”:

Komaz kemâl-i sühân sahibinde naks u fûrûr”

Belagat (iyi ve güzel söz söyleme), “kınında cenk tutmaması gereken” bir kılıç, ince hayal, sevgilinin ince belidir. “Ma’nâ-yı bîkr” ise, el değmemiş bir güzeldir. Şa-

irimizin “ihtiyar hâlinde bile şiir yazmaktan vazgeçmemesinin sebebi, el değmemiş anlam güzeline, insanın iradesini elinden alacak kadar güzel ve çekici olmasıdır”:

“Sanman geçem eşârdan pîr itmek ile rûzgâr
Ma’nâ-yı bîkri göricek vallâhi kalmaz ihtiyâr”

Divan şairlerimizin övünürken, kendilerini meşhur İran şairleriyle mukayese etmeleri bir gelenektir. Bu yolu seçmelerinin önemli bir sebebi, divan şiirinin İran şiirini örnek alarak gelişmiş olmasıdır. Bunun yanında, örnek alınan şairlerin üsluplarının ve şiirdeki başarılarının takdir edildiği, onlar gibi yazmak ve başarılı olmak endişesi taşındığını da gösterir. Bu sebeple bu ifadeler, hem İran şairleri hem de kendileri için bir değerlendirmeyi ifade eder. Nev’îye göre, “diğer şairler kendisini örnek almalıdır; çünkü Nev’înin şiirleri, Enverî’nin üslubunu pervane eden bir mum, sözleri ise Hüsrev’in kemiklerini kül edecek kadar yakıcıdır”:

“Revân-ı Enverî’yi şem’i nazmum itdi, pervâne
İzâm-ı Hüsrev’i sûz-ı kelâmum kıldı hâkister”

Nev’î, “gûy u çevgân” adlı oyunun araçları olan gûy (top) ile fesahat (güzel söz söyleme), çevgen (topa vurmaya yarayan ucu kıvrık sopa) ile dil arasında ilgi kurduğu bir beyitte, kendisini Firdevsî’ye, övdüğü sadrazam Siyavuş Paşa’yı da kudretli vezir Nizâmü’l-mülk’e benzetirken, iyi bir şiir yazabilmenin ancak iyi bir dil bilgisine ve güzel söz söyleme sanatının inceliklerini bilmeye bağlı olduğunu da ifade eder:

“Sen Nizâmü’l-mülk ü ben Firdevsî-i nazmam
İşte bak gûy-ı fasâhat işte çevgân-ı lisân”

Nev’îye göre güzel bir şiir yazmanın yolu, şiiri bir gelini süslercesine süslemektir. “Şiir gelinini eda ile süsleyerek, şairlere Selmân’ın üslubunu unutturmak amacıyla olduğunu”,

“Nev’î arûs-ı şîre virüp zîver-i edâ
Nazm ehline unuttura Selmân revişlerin”

16. yüzyıl, Divan şiirinin İran edebiyatının tesirinden kurtularak, orijinal eserlerin ortaya konulduğu devirdir. Süslü nesre nazaran şiir dili, özellikle gazel ve mesnevilerde daha sadedir. Divan şairlerimiz, bu yüzyıldan itibaren, örnek aldıkları, İran şairlerini aştıkları ve artık onlardan alacak herhangi bir şeylerinin kalmadığı düşüncesindedirler.

beytinde dile getiren Nev'î, "çerağ gibi ışık saçan sözlerinin gül gibi meşhur olmasını da, Enverî'nin söz mumunun takipçisi olmasına" bağlayarak, İran'ın meşhur şâiri Enverî'nin izinden gittiğini açıkça ifade eder:

"Egerçi peyrev-i şem'-i kelâm-ı Enverî'yem
Sözüm çerağ benüm şimdi gül gibi meşhûr"

Şiir ile manzume aynı şey değildir. Her şiir manzumdur; ancak, her manzume şiir değildir. Bir manzumenin şiir mertebesine yükselebilmesi için, duygulara hitap etmesi, insanlarda güzel duygular uyandırması gerekir. Bu temel kuralı çok iyi bilen Nev'î, "şairlik taslayanların sözlerinin kendi şiirlerine benzemediği, kendi şiirlerinin ölümlere can veren Hz. İsa'nın nefesine, şairlik taslayanların manzumelerinin de eşek anırtısına benzediği" inancındadır:

"Şî'rüme hergîz adîl olmaz kelâm-ı müddeî
Nisbet olunmaz Dem-i İsmâ ile âvâz-ı har"

Nev'î, "şiirlerinin başkalarının sözleriyle kıyaslanmasını istemez; çünkü soğan (koku) ile saf amber kokusu kıyaslanamaz":

"Benüm sen nazmumı iller kelâmına kıyâs itme
Piyâz ile kaçan bir ola bûy-ı anber-i sârâ"

Nev'î, "Sarmısak ve inci, dizilmekte her ne kadar birbirine benzerse de, sarmısak nerede, benzersiz inci dizisinin değeri nerede?" dediği beytinde de, rakiplerinin yazdıkları manzumeleri sarmısaka, kendi şiirini de benzersiz inci dizilerinden oluşmuş bir kolyeye benzeterek, vezinli ve kafiyeli dizelerin, yani manzumelerin şiir olmadıklarını ifade eder:

"Dizilmekde berâberdür egerçi sîr-ile gevher
Velîkin kanda sîr ü kanda kadr-i lûlî-yi lâlâ"

17. yüzyılın ünlü kaside şairi Nef'î, çok meşhur olan ve ünlü bestecimiz İtrî tarafından Segâh makamında bestelenen

"Tûti-i mu'cize gûyem ne desem lâf değil
Çerh ile söyleşemem âyinesi sâf değil"

matlaî ile başlayan gazelini, büyük bir ihtimalle, Nev'î'nin "Lal renkli dudağına ruh desem laf değildir; çünkü, şair sözünün ruhsuz olması insafa sığmaz. İzinin tozunu başıma tac eylememin sebebi budur ki, cevheri fark eylemeyen sarraf değildir. O ay yüzlü sevgili görünmez diye âşık niçin

ağlar? Sanırım, gönül aynası aşk ile parlatılmış değildir. O kıl gibi ince belde görünen göbek değildir; o, senin gamınla bağlanmış can ipliğinin düğümüdür. Ey sevgili! Nev'î seni canı pahasına severse bunda şaşılacak ne var?; Çünkü, seni sevmemek insafa sığmaz" dediği

"La'l-i lebüne rûh desem lâf değildir
Şâîr sözi bî-rûh ola insâf değildir"

İzün tozını farkıma tâc eylediğim bu
Fark eylemeyen cevheri sarraf değildir
Ol mâhı görünmez diyü âşık niçün ağlar
İşk ile meğher âyinesi sâf değildir"

Bağlandı gamunla girih-i rişte-i candur
Ol mûy-miyânda görünen nâf değildir"

Cânâ seni cân ile severse n'ola Nev'î
Hakkâ ki seni sevmemek insâf değildir"

şeklindeki gazeline nazire olarak yazmıştır. Her iki gazelde, şairlerimizin gazel yazmaktaki kudreti konusunda, bize fikir verecek güzelliğe ve üstün özelliklere sahiptir.

Kaynaklarda da ifade edildiği gibi Nev'î, özellikle gazellerinde ve musammatlarında, sade bir dil ve samimi bir üsluba sahiptir. Kasidelerinde kullandığı dil, kasidelerin yapısına uygun olarak, gazellerinde ve musammatlarında kullandığı dile göre daha ağır ve sanatlıdır. Divan şairleri kasidelerini bir büyüğe sunmak için yazar ve beğendirmek kaygısı taşırlar. Bu kaygı, onları daha sanatlı yazmaya, Arapça, Farsça ve şiir konusundaki bilgi ve marifetlerini ortaya koymaya mecbur eder. Nev'î'nin, divanında sıkça karşımıza çıkan ve musammatlarında yer alan

"Gicemüz hecrin ile bir yıl olur gelmez isen
Dildeki sabr u sükûn zâil olur gelmez isen
Gönlümüz gayrılara mâ'il olur gelmez isen
A begüm n'olur idi bir gicecük gelsen eğer"

"Gözümün nûru gönlümüm sürûru ömrümün vâri
Bizimle dost olmazsan adâvet eyleme bâri"

"İlâhî çâresüz kaldım imâyet kılsan olmaz mı
Yol azdum râh-ı ıskundan hidâyet kılsan olmaz mı"

"Gülşen ü gül sen yitersin serv ü sünbül sen yiter"

Tek bize bağışlasun şâhum seni perverdigâr

şeklindeki beyitler ile gazellerinden rastgele seçtiğimiz

*"Yine ak sâde geymişsin yine var mâh-peykerlik
Güzellenmişsin ey âfet nedür bu tâzelik terlik"*

*"Tamâm oldı güzellik sanma Şîrin ile Leylâ'da
Niçe Leylâ bulunur erlik ammâ âşık olmakdur"*

*"Sormadun bir kez benüm hâlüm cihânda dilberâ
Âh kim kaldum yine dâr-ı gurbette garîb"*

*"Yidüğüm hûn-ı gamun bilmez isem ışkunda
Gözüne tursun a efendi göreyin kan olsun"*

beyitlerini sade, rahat ve külfetsiz söyleyişlerine örnek olarak verebiliriz.

Nev'î'nin bir başka özelliği, Türkçe, Arapça ve Farsçayı çok iyi bilmesi; mecazlarımızı, atasözlerimizi, deyimlerimizi şiirlerinde ustalıkla kullanmasıdır. Divanın da, bazılarını birden fazla kullanmak üzere,

*"Libâs-ı ismeti çâk itse âşık düşmeden aşka
Adû senginden evvel şîşe-i ârı şikest olsa"*

beytinde yer alan *"ar şîşesini kırmak"*,

*"Gönlümi yıkmak benüm şâhum revâ gördün mi hiç
Kendü iklimin yıkar bir pâdişâ gördün mi hiç"*

beytinde yer alan *"gönül yıkmak"*,

*"El yudum âb-ı revândan döyemem ana dimiş
Yunsa yunmuşdur yüzi yunmasa gümüş"*

beytinde yer alan *"el yumak"* ve benzeri gibi dört yüz altmış beş deyim,

*"Cân u dil kûyuna revân olsun
Hâcî hâciyi Mekke'de bulsun"*

beytinde yer alan *"Hacı hacıyı Mekke'de bulur"*,

*"Mukarrerdür ârif gönlü yapmak Kâ'be yapmakdur
Revâdur Ka'be bünyâd idesin şâhum Halil-âsâ"*

beytinde yer alan *"Ârif gönlü yapmak Kâbe yapmaktır"* ve benzeri gibi yirmi atasözü ve

*"Dil yarası tîmârına merhem mi bulunmaz
Âdem olana mihnet ile gam mı bulunmaz"*

beytinde yer alan *"Adam olana sıkıntı ile gam mı bulunmaz"*,

*"Bin rakîbünden geçer dil bir seg-i kûyun görüp
Kişiye bir âşinâ yeğdür hezârân yârdan"*

beytinde yer alan *"Kişiye bir tanıdık (dost), binlerce sevgiliden daha iyidir"* ve

*"Sinek tartsa sanur yüklendi tağı
Karınca bassa öldürmez ayağı"*

beytinde yer alan *"Sineği tartsa, dağı yüklendi sanır"* ve benzeri yirmi sekiz veciz ifadeye yer vermiş olması önemlidir. Bunların yanında, daha çok halk edebiyatına mensup ozanlarımızın ilgi gösterdiği ve divan şairlerinin şiirlerinde de karşımıza çıkan,

*"Didüm akl ile sabrum gitdi benden sana yâr oldı
Didi dîvânesin sen ehl-i ıskın akli yâr olmaz"*

beytindeki gibi, *"dedim-dedi"* tarzındaki söyleyişlerin varlığı, Nev'î'nin sanat anlayışının, Türk diline ve kültürüne olan hâkimiyetinin bir neticesidir.

Divan şairlerinin halktan ve hayattan kopuk, kendi fildişi kulelerine kapanmış, kendi hayal dünyalarında yaşayan sanatkârlar olarak değerlendirilmeleri hem yanlış, hem de insan tabiatına aykırıdır. Hiçbir sanatkâr, içinde yaşadığı sosyal ve doğal çevreden kendisini soyutlayamaz. İçinde yaşadığı toplumun değerlerini yok sayarak, onlara sırtını dönerek sanatını icra edemez. Divan şairlerimiz de böyle bir davranış içinde olmamışlardır.

Nev'î'nin şiirlerinde de İslam dinine olan bağlılığı, aldığı tasavvuf terbiyesi ve mükemmel eğitimi ile edindiği İslami, beşeri ve devrinde geçerli ilimlere ait bilgilerin, âdet ve geleneklerinden gelen değerlerin, zamanının eğlence hayatıyla ilgili bilgilerle içinde yaşadığı günlük hayat ve tabiata ait izlenimlerin, en ince ayrıntısına kadar yer aldığını görüyoruz. Bunda, Nev'î'nin Allah vergisi sanatçı yeteneğinin yanı sıra, geniş bir hayal dünyasına sahip olmasının da önemli bir yeri vardır.

Nev'î'nin şiirlerini incelediğimiz zaman, onun sahip olduğu dinî ve tasavvufî bilgileri şiirlerinde nasıl ustalıkla kullandığını kolayca tespit edebiliriz. Şairimizin, Allah'ın bir ve benzersiz olduğu gerçeğini, O'nun güzel sıfatlarını içeren *"esmâül-hüsnâ"*ya dâhil adlarını, Kur'an-ı Kerim ayetleri ile hadis-i şerifleri, şiirlerinde ustaca kullandığı

görülür. Nevî'nin şiirlerinde yer alan ifadelerle göre Allah birdir ve "mûcid-i mutlak"tır. Vahdetin merkezidir. Zatında başlangıç ve sıfatında tükenme yoktur. Bakidir. Diri ve canlıdır. O bütün cihandır ve her zerrede hazırdır. Gizli ve açık her ne varsa O'dur. Yûnus Emre'nin

"Yaradılanı severim Yaradan'dan ötürü"

şeklindeki nefis mısraında da ifadesini bulan, dinî inançlarımıza bağlı bir felsefe olan tasavvufun, "Tek varlık Allah'tır; O'nun dışında evrende gördüğümüz her şey, Allah'ın bir tecellisinden ibarettir" şeklinde kısaca ifade edebileceğimiz temel prensibi, Nevî'nin "Ben gafıl idim (bilmiyordum) gizli ve açık hep sen imişsin; canlarda ve gönüllerde gizli olan sen imişsin; ben bu cihan içinde senden bir nişan (iz, işaret) görmek isterdim; sonunda şunu bildim (öğrendim) ki cihan hep sen imişsin" diye nesirleştirebileceğimiz

*"Ben gâfil idüm gizlü iyân hep sen imişsin
Cânlarda vü dillerde nihân hep sen imişsin"*

*Senden bu cihân içre nişân ister idüm ben
Âhır bunı bildüm ki cihân hep sen imişsin"*

şeklindeki kıtasında da, veciz bir ifadeyle karşımıza çıkmaktadır.

Nevî'ye göre bütün yaratılmışlar Allah'ın bekasına işarettir. Allah, yüksek ve yücedir. Yoktan var edicidir. Canı yoktan var edip besleyendir. Rahmetinin yaygınlığından, bolluğundan bütün vücutlar doymuştur. Bütün âlem feyzinin bolluğundan bir haber, bütün yaratılmışlar lutfundan bir eserdir. Allah, kerem sahibidir ve cömerttir. İhsanı gayretsizdir. Herkesin kismetini baştan bölüştürendir. Hayır ve şer Allah'tandır. O, "sun-ı kalem (kaderimizi yazan kâtip)"dir ve "hatt-ı evvel (kaderimizi yazdığı ilk yazısında)" de hata işlememiştir. Nakkaş ve "üstâd-ı çarh-ı bî-sûtûn (direksiz göklerin üstadıdır)"dur. "Zâhidi sengîn (taş kalpli)", âşıkları ser-gerdân (başı dönmüş, şaşkın ve perişan), yerleri sâkin, gökleri devvâr (döndüren, devr ettiren) eyleyen" odur:

*"Zâhidi sengîn idüp uşşâkı ser-gerdân iden
Yirleri sâkin göğü sun' ile devvâr eyleyen"*

Allah, her şeyi bilendir. Yeni şeyler söyleyen ve her şeyi işitendir. Duaları kabul edici, ayıpları örtücü ve gizleyicidir. Korkulardan koruyan, merhametli ve esirgeyendir. Hüküm sahibi sultandır. Ölüm onun iradesinin

ipine bağlıdır. Lutuf eli, müşkül işlerin düğümünü çözer. Güzelliği Hz. Yûsuf'ta tecelli etmiştir. Kimse onu temaşaya malik olamamıştır. Hz. Süleyman'ı karıncayla konuşmaya memur eden, arıyı "neşe-i vahy" ile mest eyleyen Allah'tır. Kalp, Allah'ın sırlarının merkezidir. Onun nuru kalbi istila edince vücut kalmaz. "Yûsuf'u neşeli, Yakub'ı gamlı eyleyen" de odur:

"Geh cemâl ü geh celâlınden tecellâ eyleyüp
Yûsuf'ı şâdân idüp Ya'kûb'ı gam-hâr eyleyen"

Allah'ın beyitlerde zikrediliş sebeplerinden biri de, hükümdarların onun yeryüzündeki gölgesi olarak vasıflandırılmasıdır. Beyitlerde, "sâye-i Zât-ı Ahad" ve "zıll-ı İzîd-i Müteâl" tamlamaları bu maksatla kullanılır. Tasavvufî mahiyetteki ifadelerde kastedilen sevgili Allah'tır. Âşığın ona ulaşmak için bütün cihandan geçmesi ve ilahi aşka bağlanmasının sebebi budur. Bunların dışında, dua özelliği taşıyan beyitlerde, yardım istenilen, affına sığınılan Allah, Hz. Peygamber'in Miraç hadisesi dolayısıyla ve diğer peygamberle ilgili mucizeler sebebiyle de, sık sık söz konusu edilir.

Melekler, dinî kitaplar, ayet ve hadisler, peygamberler, çehâyâr diye andığımız dört halife, oniki imam, kaza ve kader, ahiretle ilgili unsurlar ve diğer itikadi mefhumlar, İslam'ın şartlarıyla ilgili bilgiler, değişik hayal ve benzetmelerle, Nevî'nin şiirlerinde sık sık yer alan dinî unsurlardır.

Nevî, İslamiyete ve Hz. Peygamber'e içtenlikle inanmış bir mümindir. "Allah'ın kuludur ve Hz. Peygamber'e itaatlidir. Kendisini dokuz feleğin sultanı, yedi iklimin padişahı olarak görür. Gönlü gayb sırlarının hazinesidir; surete tapanlar, onun nasıl bir cevher olduğunu bilmezler".

"Tâ bende-i Hüdâ vü mutî-i peygamberem
Sultân-ı nüh sipihr ü şeh-i heft-kışverem
"Gönlüm benüm hazîne-i esrâr-ı gaybdur
Sûret-perest olan beni bilmez ne cevherem"

Nevî'nin divanında Hz. Peygamber'le ilgili "Ey kapısı canın sığınağı, eşîği cihanın mabedi Ahmed; Mahallesi makâm-ı Mahmûdî, dergehi arş-ı âlâ Ahmed; Kaşı, ashâbın kiblesinin mihrâbı, kırmızı yanağı cennet gülü Ahmed; Bir bakışta can avlayıcı, kirpiği ok kaşı yay Ahmed; Nevî, saçının kokusunun esiridir; ey, boyu gül bahçesinin servisi Ahmed" şeklinde, samimi duygularını dile getirdiği

"Ey kapusu penâhı cân Ahmed
İşîği ma'bed-i cihân Ahmed

Ser-i kûyi makâm-ı Mahmûdî
Dergehi arş-ı âsmân Ahmed

Kaşı mihrâb-ı kible-i ashâb
Ruh-ı âli gül-i cinân Ahmed

Bir bakımda şikâr-ı cân idici
Kirpüğü ok kaşı kemân Ahmed

Bûy-ı zülfün esîridür Nevî
Ey boyu serv-i gülsitân Ahmed"

şeklinde, akıcı ve sade bir dille kaleme alınmış, naat niteliğinde bir de gazeli vardır. Bu müstakil gazelin dışında yer aldığı beyitlerde Hz. Peygamber'in emsalsizliği ve huyunun güzelliği, nurunun şimşek gibi parlak, sözlerinin inci gibi güzel ve göz alıcı olduğu, güzellik bakımından gül goncasına benzediği ifade edilir. "Hz. Peygamber bir ilim şehri, Hz. Ali de o ilim şehrinin kapağıdır ve nice bahtiyar şah o kapıya köpek olmuştur".

"İlme Nebî medîne Âlî oldu ana bâb
Ol kapıya seg oldu niçe şâh-ı kâm-yâb"

Şiirlerinde, "Çehâr-yâr-i güzîn (seçkin dört sevgili)" olarak vasıflandırdığımız dört halifeden hürmetle söz eden Nevî, bir beytinde "Hz. Ebûbekir'e faziletiyle, Hz. Ömer (Fâruk)'e heybetiyle, Hz. Osman'a hürmetiyle ve Hz. Ali (Haydar)'ye de ismetiyle" yer verir:

"Bi-hakk-ı fazl-ı Ebûbekr ü heybet-i Fâruk
Bi-hakk-ı hürmet-i Osman u ismet-i Hayder"

Tasavvufun bütün inceliklerini, çok küçük yaşta, devrinin bu konudaki en yetkili şahsiyetlerinden öğrenen Nevî'nin, tasavvufla ilgili bu derin bilgilerini şiirlerinde sık sık ve ustaca kullandığı görülür. Bununla beraber, Nevî bir mutasavvıf şair değildir. Bütün divan şairleri gibi o da tasavvufa ait bilgilerin şiire olan katkısından önemli ölçüde yararlanmıştır. Divanında, tasavvufla ilgili oldukça çok beyit bulunan Nevî'nin şeriattan uzaklaştığı söylenemez. Şiirlerinde dünyadan elini eteğini çektiğine işaret sayılacak herhangi bir ifade de yer almaz. "Pîr olmak civan seyrine mâni değildir" diyecek kadar gerçek hayatın içinde ve gerçek hayatla yüz yüze yaşayan bir şairdir.

Şairimize göre, "sevgili yüzünden üzölmek neşelen-

Nev'î'nin şiirlerinde çizdiği insan tipi, dürüst, dinî inançlarına bağlı, nefsine düşkün olmayan ve gerektiğinde dünya nimetlerine sırtını dönmesini bilen insandır. Nev'î, insanlara dünya nimetlerinden tamamıyla yüz çevirip inzivaya çekilme telkininde bulunmaz. Onun istediği, samimiyetle İslami inançlara bağlılıktır.

mekten, onun gamıyla ağlamak başkalarıyla gülmekten daha iyidir. O cihanın yüceliğini ve makamını, sevgilinin eşliğinde kul olmanın, dünyaya sultan olmaktan daha iyi olduğu şeklinde anlamıştır. Ona göre meyhane (tekke)'ye düşüp çanak yalayıcı olmak, devletin tahtına fağfur ve hakan olmaktan, bu kararsız cihanın istememesine rağmen, (ilahi aşk şarabının) kadehini devr ettirip içerek kendinden geçmek, devranın şahı olmaktan daha iyidir. Kendisi gibi ilahi aşk şarabını içip, devamlı sarhoş olmak, dünya nimetine bakıp hayran olmaktan daha iyidir:

*"Senün mahzûnun olmak bana şâdân olmadan yeğdür
Gamunla ağlamak illerle handân olmadan yeğdür*

*Cihânun izz ü câhın böyle izân eyledüm ben kim
İşigünde kul olmak dehre sultân olmadan yeğdür*

*Düşüp kûy-ı harâbât içre sûfî kâse-lis olmak
Serir-i devlete fağfur u hâkân olmadan yeğdür*

*Cihân-ı bî-sebâtun rağmına devr itdürüp câmî
İçüp lâ-ya'kıl olmak şâh-ı devrân olmadan yeğdür*

*Şarâb-ı ısk ile Nev'î gibi mest-i müdâm olmak
Bakup bu ni'met-i dünyâya hayrân olmadan yeğdür"*

Nev'î'nin şiirlerinde yer alan tasavvufla ilgili beyitlerde dünyanın geçiciliği, bu sebeple ona değer verilmemesi gerektiği, gerçek hayatın ölümden sonra başlayacağı, vahdete ulaşmanın ancak mâsivâ dediğimiz dünyayla ilgisi olan her şeyden, yani kesretten vazgeçmekle mümkün olacağı ve insanların nefse düşkünlüklerinin üzerinde durulur. Nev'î'nin "kendim" ve "buğday" anlamlarına gelen "gendüm" kelimesini ustalıkla kullandığı ve "Âh (ne çâre) ki, mahallenin cennetinden, nefsim yüzünden ayrı düştüm; bana da Âdem gibi kendimden günah oldu. Sevgili bir, yüz bir, bakılan bir, bakan yüz bin; bir tecelli, bin suret, yüz memleket bir padişah" dediği

*"Nefs ucundan ayrı düşdüm cennet-i kûyundan âh
Bana da Âdem gibi gendümden oldı hep günâh
Yâr bir dîdâr bir manzur ve nâzır sad hezâr*

Bir tecellî bin suver yüz memleket bir pâdişâh"

şeklindeki kıtasında ifade ettiği gibi, sevgilinin cennete benzeyen mahallesinden uzak kalışının sebebi, Âdem gibi nefsine hâkim olamayıp, yasak olan buğdayı yemesinden, yani kendi işlediği günahlandır. Bu dörtlük, Dukakinzade Ahmed Bey'in

*"Vâiz bizi korkutma cehennemde od olmaz
Her kişi odun yanmağa bundan iledürler"*

şeklindeki nefis beytini hatırlatır.

Nev'î'nin şiirlerinde çizdiği insan tipi, dürüst, dinî inançlarına bağlı, nefsine düşkün olmayan ve gerektiğinde dünya nimetlerine sırtını dönmesini bilen insandır. Nev'î, insanlara dünya nimetlerinden tamamıyla yüz çevirip inzivaya çekilme telkininde bulunmaz. Onun istediği, samimiyetle İslami inançlara bağlılıktır.

Nev'î'nin şiirlerinde çizdiği ilahî aşka talip âşık tipi de aynı özelliklere sahiptir. Nev'î'ye göre gerçek âşık, gönlü ilahî sevgili olan Allah'ın aşkıyla dolu ve yalnız ona ulaşmayı arzulayan kişidir. Âşık, "germâbe-i mahabbet (muhabbet hamamı)" olarak vasıflandırılan ve kubbesi gökyüzü olan dünyada, tac ve kabâyâ ihtiyacı olmayan bir "üryan (çıplak)" dir. Kendisinden varlık perdesini kaldırmıştır. Nam ve nişan peşinde değildir. "Sâfil ve âli (alçak ve yüksek)" demez, "zişt ü zîbâ (çirkin ve güzel)" gözlemez, cehennem ve cennet, yer ve gökten vazgeçmiştir. Mekânı, yuvası olmayan, "dest-i kaza (kaza eli)" da elsiz ve ayaksız kalmış bir hümmâ kuşudur. Gökyüzü gibi "sergerdân (başı dönmüş)" dir. İlgilendiği ve meşgul olduğu tek şey ilahî aşktır.

Âşıklar, hâlini arz edecek bir "arif-i agâh (bilgili, haberli arif)" bulamadıkları için "deşt ile sahra (çöl ve kır)" semtini tutan divanelerdir. "Yâ Hû" sadasını iştirip hiddet şarabını içip bir "katra (damla)" iken "cûş edip (coşup)" umman olan kişilerdir. "Gûyende-i Sübhân (Allah'ın adını zikreden) ve cûyende-i dâmân (eteğini arayan)" lardır:

"Ey dil gel-e gûyende-i Sübhân olalum bir zaman
Derde düşüp cûyende-i dâmân olalum bir zaman"

Onların gözleri yükseklerde değildir; nefislerine uymazlar ve alçak gönüllüdürler. Meclisteki yerleri, ayak-kabıların dizildiği "saff-ı na'l (nalınların dizildiği yer)" dir:

"Sadr-ı câha râğbet itme saff-ı na'l olsun yirün
Ârif ol gel gûşe-i hammâra hürmet bundadır"

Bazen güneş, bazen zerrede "nâ-peydâ (görünmez)", bazen dalga, bazen katre gibi deryadırlar. Cihanı aydınlatan güneştirler; su ve balçık onlara zarar veremez. Güneş kadehi gibi devranı dolaşan bir "rind-i cihân-peymâ (başıboş, cihanı dolaşan rind)" dırlar. "Âşığa ve sevgiliye kısmetleri 'rûz-ı ezel'de Allah tarafından kararlaştırılmıştır. Bu sebeple âşığa yaraşan zahmet ve sıkıntı, sevgiliye yaraşan ise gayret ve iyiliktir".

"Böyledür rûz-ı ezelden kısmet-i Perverdigâr
Âşıka renc u anâ yâre inâyet yaraşur"

Dünya, Nev'înin şiirlerinde en çok yer alan unsurlardan biridir. Şairimize göre dünya, "âlem-i kevn ü fesad (olma ve bozulma âlemi)" dir. Bir aynaya benzer. Bu sebeple "mir'at-i hayal (hayal aynası)" olarak vasıflandırılır. Onda vefa yoktur. Her gönlü bir dert ile "zâr u gıriftar (inleyen ve tutkun)" eyleyen bir tarladır. Kararsız ve sebatızsızdır. "Akıllı olan ondan hoşnut olmaz; çünkü yılda bir sunduğu bayramı, her gün verdiği ümitsizliğe değmez".

"Âkil olan bir nefes hoşnud olur mı çarhdan
Günde bir ye'si değer mi yılda bir bayrâmına"

Dünya bir bayram yerine benzer. Herkes buraya gelmiş, toplanmış kurbanlardır. Ten elbisesinin bırakıldığı, bir "câme-kân" dir. Ölüm gelmeden ölüm endişesi gam verir. Bu sebeple dünya evi "ehl-i fena" dir. Dünya evi gururlanmaya, bağlanmaya değmez. İnsan orada bir iki günlük misafirdir. "Dâr-ı fena (yokluk evi)" ve "dâr-ı mihnet (mihnet evi)" tir. Dirhem (para) gibi ikiyüzlüdür. Alçak (dûn ve denî) tır. Ona talip olan "sıfle (adi, terbiyesiz)" dir. Vefası cefasına değmez.

Bazı beyitlerde bağ, çemen, çemenzar, bûstân olarak düşünülen dünyanın sonu hep hazandır. Kimseye muradını vermez. Aşk güneşi gönül goncasını açtırmadığı müddetçe, kimsenin gülmesi mümkün değildir. "Gül-zâr-ı dehr (dünya gülbahçesi) içinde dikensiz gül ve ağyarsız yar bulmak imkânsızdır. "Dünya nice erden boşanmış bir kahpedir".

"Zen-i dünyâ niçe erden boşanmış bir kahbedür sen de
Er isen kâse-yi pür kîse-i dînârı boş eyle"

Erlik edip onu, o "talâk-ı firkat (ayrılık boşaması)"i vermeden evvel boşamak gerekir":

"Erlik idüp sen zen-i dünyâyâ evvel vir talâk
Virmedin sana talâk-ı fûrkati ol senden er"

İnsanı, kafese benzeyen dünyada tutan, nefsinin bağıdır. Cihan bir "keleb-i fersûde (eskimiş kumaş)" dir. "Ahd ü aman" bilmez, yalancı ve yüze gülen bir güzele benzer. Sevgisi olmayan bir dilberdir. Onun şarabına zehir bulaşmıştır; ancak, yine de ona mağrur olanlar vardır. Baharı ve hazanı tükenmez. Yakıcı ateşle doludur. Bir kesret denizidir. Nev'îye göre, "bu geçici dünyada makam ve unvan ummak cahilliktir; çünkü âşıklara hiçbir nişana, ize sahip olmamak, nam ve nişan olarak yeter":

"Bî-nişân olmak yeter ışk ehline nâm u nişân
Ey gönül câhildir ol kim câh ile ünvân umar"

"Dünya ehli olan insanlardan güç ve makam isteyenler, dilenciden sultan himmeti bekleyen ahmaklardır":

Ehl-i dünyâdan ider Nev'î ümîd-i izz ü câh
Eblehi gör kim gedâdan himmet-i sultân umar

Nev'îye göre bu dünyada olanlar bizim gördüğümüzü sandığımız şeylerden farklıdır. Biz bülbülü gül için güzel nağmeler söyler sanırız; ama gerçekte "bül-bül gülün dikeninden gördüğü zulüm sebebiyle inlemektedir. Gülüyor sandığımız keklik ise, aslında dünyanın hâline ağlamaktadır":

"Terennüm sanma cevri-i hâr-ı gülden andelîb inler
Güler zann itme hâl-i dehre kebk-i kûhsâr ağlar"

Gerçekte "bu âlemin hâli çok şaşırtıcıdır; bahar bulutlu ağlarken, gül güler":

"Acebdür hâl-i âlem gül güler ebr-i bahâr ağlar"

Âşık ve dünyanın dışında, Nev'înin şiirlerinde tasavvufa ait tarik, abdal, derviş, kalender, sâlik, mürşit, dergâh, tekye, hân-kâh, halvet, halvet-hane, savma'a, gûşe-i hammâr, asâ, tecrit, uzlet, zikr-i Hüddâ, samt, erbain çıkarmak, fena, beka, akıl, aşına, esrar sır, gayb, kanâat, tevekkül, gına, sa'y, himmet, keramet, arif, zahit, sûfî, vaiz, nefis, Lâ-İllâ, zühed, takva, Yâ-Hû vb. unsurlar sık sık yer alır.

Nev'î, beyitlerinde, bazı mutasavvıflara da yer verir. Bu mutasavvıflar, "Gece muhabbetin aşkıyla yanan, gündüz darağacına çekilen" Hallâc-ı Mansûr ile Mâlik b. Dinâr":

"Gice sûzân-ı mahabbet gündüzün ber-dâr-ı ışk
Sanasın Mansûr'dur yâ Mâlik-i Dînâr şem"

"Vahdet kitabını yeni okumaya başlamış olmasına rağmen, söyletince, Mevlânâ'nın ilminin sırlarını ezberden okuyan ney" adlı musiki aleti dolayısıyla Mevlânâ Celâleddîn Rûmî:

"Elifden başlamış gerçi henüz vahdet kitâbın nây
Okur ezber rumûz-ı ilm-i Mevlânâ'yı söyletsen"

"Gül devrinde şarap içmeyen ve dikenden yatak edinen bir riyazet ehli" olarak hayal edilen goncaya benzetilen, Sünbül Sinan:

"Riyâzet ehlidir gonca idinmiş hârdan pister
Mey içmez devr-i gülde sûft-yi Sünbül Sinânîdür"

Nev'î vefat edince yanına gömüldüğü, Şâban-ı sâni

olarak anılan ve Farsça bir kasidede adı geçen Şeyh Şaban Efendi; ismet ve perhiz özellikleri sebebiyle Valide Sultan için mukayese unsuru olarak zikredilen Râbiâ Hatun:

"İsmet ü perhîzde sânişi olmaz Râbi'a
Arş-ı Belkîs andan eyler iktisâb-ı saltanat"

ve "türbesinin sürmeye benzetilen tozunun göze cila" olduğu ifade edilen, Fatih Sultan Mehmed'in gazilerinden, Akbaba (Mehmet)'dir:

"Husûsâ Akbaba'nın türbet-i pür-nûrunu gördük
Gözi açuklara kühl-i cîlâdur ferşinün gerdi"

Nev'î'nin insan hakkındaki düşünceleriyle dünyayla ilgili değerlendirmeleri arasında bir benzerlik göze çarpar. İnsan da dünya gibi yoktan yaratılmıştır ve yaratılışı aceledir. İnsan o dünya evinin birkaç günlük misafiridir. İnsanların bu gecici dünya ve nimetleri için gururlanması boşunadır. İnsan ömrü gece, gündüz, genç ihtiyar demeden dünya değirmeninde öğütülür. İnsanın mayası aşk ve delilikten, hikmetle oluşturulmuş, şaşırtıcı bir terkiptir:

"Hikmet ile tînet-i insânı ma'cûn eyleyen
Bir aceb terkîb kılmış neşvesi ışk u cünûn"

İnsanın hayatında çocukluk, gençlik ve ihtiyarlık olmak üzere üç önemli evre vardır. Çocuk bir çiçek, gonca ve güldür. "Çocuklar, anne olarak düşünülen bulutun beslediği, olgunlaşınca sütten kestiği 'etfal-ı bağ' (bahçenin çocukları) dırlar":

"Keser şîrden ebr etfâl-i bağı
Çü beslendi her biri buldu kemâl"

Gençlik ise, bir şarap neşesine benzeyen sarhoşluk devridir. İhtiyarlık, sonbahar ve kış mevsimidir. Gökyüzü de "pîr" olarak vasıflandırılır. Nev'î, sevgilinin benzersizliğini ifadeye çalıştığı

"Ger kamer mâder olsa şems peder
Togmaya bir senin gibi ahter"

şeklindeki beytinde de, "baba olarak güneşi, anne olarak ay"ı hayâl eder. "Bu anne ve babadan dünyaya gelen çocuklar ise yıldızlardır. Bu hayal gerçekleşse bile, sevgili kadar güzel bir çocuğun doğması mümkün değildir".

Nev'îye göre insana gerekli olan doğruluktur. Onun süse ihtiyacı yoktur. "Eğri çizilmiş altın cetvel nasıl Mushaf'a

güzellik vermezse, eğrilik de insana güzellik vermez”:

“Cetvel-i zerrîn-i kec virmez letâfet mushafa
Râstlık âdeme lâzım degîldür zîb ü fer”

Sevgili, âşık ve rakip, divan şairleri tarafından, özellikle gazellerde, en çok işlenen üç önemli insan tipidir. Beşeri anlamdaki âşık ve sevgili tiplerinde, ilahî anlamdaki âşık ve sevgili tiplerinin etkisi görülür. Sevgili mutlak hâkim, bütün güzel, üstün ve emredici vasıfların sahibi, âşığına her istediğini yapan; âşık ise sevgili için bin tane canı bile olsa çekinmeden feda eder, sevgilinin her türlü eziyetine, aşağılamasına, horlamasına hatta sövmesine bile razıdır. Rakip ise, sevgilinin yanından hiç ayırmadığı, âşık ile arasında engel olarak kullandığı bir tiptir. Bu durum, rakibin âşık tarafından yılan, domuz, diken, alçak, rezil, şeytan ve benzeri gibi, en kötü sıfatlarla vasıflandırılmasına sebep olur. Bu, sadece Nev’î’nin şiirleri için değil, divan şiiri için genellenebilecek bir tespittir. “Sevgili mahallesini şeytana mesken eylememelidir; çünkü, cennetin gül bahçesine şeytan (rakip) değil âdem (âşık) yaraşır”:

Mesken-i dîv eyleme uzlet-serây-ı kûynı
Gülistân-ı cennetin sahnına âdem yaraşur

Nev’î Divanı’nda, beşeri sevgili için ya doğrudan doğruya ad olarak ya da teşbih, mecaz, istiare ve telmih yoluyla pek çok kelime ve tamlamaya yer verilmiştir. Bunlar sevgilinin karakterine, fiziki yapısına, güzelliğine uygun kelime ve tamlamalardır. Nev’î’ye göre sevgilinin en belirgin özelliği âşıklarına karşı takındığı, ilgisiz ve acımasız tavidir. Sevgili, âşığın rakiplerine karşı ne kadar iltifatkâr ve hoşgörülü ise, âşıklarına karşı o derece ilgisiz ve acımasızdır. Mesela, “âşık sevgiliye bütün varlığıyla, can pahasıyla müşteri olmuş iken, âşığın rakipleri onun vuslatına dirhem ve dinar ödemedi, bedava sahip olurlar”:

“Sen olmuş iken nakd-i vücûdunla harîdâr
İl mâlik olur vaslına bî-dirhem ü dinar”

“Rakiplerle devamlı merhabalaşan sevgili, âşığı selam vermeye bile değer bulmaz”:

“Biz bir selâma degmeyevüz hiç revâ mîdur
İllerle dâim eylersin merhabâları”

“Gaflet ile rakibe kendisini öptürür ama, sıra âşığa gelince, gümüş teni tir tir titrer”:

“Öpdürürsin anı sen gaflet ile ağıyâra
Bize bir bûse için ditremesin sîm tenün”

Âşığa göre bu davranışların hiçbiri sevgiliye uygun ve adaletli davranışlar değildir. Sevgili, âşığına çok sık ve uzun süre görünmez. Onun “âşığına gelişi kıyamet günü gibi yavaş, gidişi ise ömür gibi acelecidir”:

“Gelmede rûz-ı kıyâmet gibi çün eğlendün
Gitmede ömür gibi eyleme her an acele”

Sevgilinin bir başka belirgin özelliği nazlı olmasıdır. Sevgili ile naz ayrılmaz bir bütündür. Nev’î’ye göre sevgili “âşıklarına gösterdiği nazla onları öldürür; çünkü sevgili, durduğu zaman bile, baştan ayağa nazdır. Âşığın, sevgilinin kalkıp nazla salınıp yürümesinden” korkmasının sebebi de budur:

“Öldürürsün âşıkı nâz ile reptâr eyleme
Dôstum sen hûd ser-â-pâ turduğunca nâzsın”

Ayrıca, “sevgilinin âşığına sövmesi bile nazladır. Sevgilinin sövmesi âşık için bilinmezlik âleminden gelen hoş bir nâğmedir”:

“Nâz ile bana söğör var ise ol beste-dehen
Gaybdan gûşuma âheste bir âvâz gelir”

“Âşık, gözyaşlarını inci gibi ayaklarına saçıp yalvarsa bile, o nazından vazgeçmez, nazını tekrarlar”:

“Sen arz-ı niyâz itsen ider nâzın o tekrâr
Sen eyler iken çeşmüni yolında güher-bâr”

Sevgilinin, nazının yanında işve, azarlama, cilve,

Nev’î’nin insan hakkındaki düşünceleriyle dünyayla ilgili değerlendirmeleri arasında bir benzerlik göze çarpar. İnsan da dünya gibi yoktan yaratılmıştır ve yaratılışı aceledir. İnsan o dünya evinin birkaç günlük misafiridir. İnsanların bu gecici dünya ve nimetleri için gururlanması boşunadır.

kahpelik, gaddarlık vb. özellikleri de, âşığı bezdirir. Sevgilinin bu silahları karşısında âşığın kendisini koruyabilmek için yapabileceği fazla bir şeyi de yoktur. Ne yazık ki "gümüş tenli güzeller 'ayarsız'dırlar ve bu yüzden ne güzelliğin kıymetini bilirler ne de aşk hâlinin derdinden anlarlar":

"Ne kadr-i hüsnî fehm eyler ne derd-i hâlet-i ışkî
Dirîgâ sîm-tenler n'eyleyem sahib-ayâr olmaz"

Karakter bakımından bu özelliklere sahip olan sevgili, güzelliği bakımından Hz.Yûsuf'a, âşıklarına can verme, hayata döndürme özelliği bakımından da Hz.İsa'ya ve Hızır'a benzer:

"Ya'ni kim kılmağa ihyâ dil ü cân mürdelerin
Sıhhat ile gelür ol Hızır u Mesîhâ-kirdâr"

Âşıklarına görünmemesi ve güzellik bakımından peri, melek ve huriye; emredici, hâkim ve her şeyin sahibi olma bakımından beğ, hakan, han, hüsrev, padişah, sultan, şah (şeh), şehsûvar ve valiye; çok sevilmesi sebebiyle can'a benzetilen sevgili, aşk derdinin çaresini tek bilen kişi olması sebebiyle de tabip olarak vasıflandırılır:

"Lebünden ey tabîb-i cân u dil ne hikmetdür
Gehi em Nev'îye geh sem virürsün bir cevâb ile"

Sevgili, gençlik ve güzellik bakımından gonca, gül, fıdan, servi, güneş ve ay; değer bakımından gevher, gümüş, güzellik madeni ve incidir:

"Mîhr ile meh iki dîr-i şeh-dânedür gerdûn sade
Lâkin ol şeh kıymeti efzûn olur bir dânedür"

"Hûblar silkinde mislün kimseler gûş itmedi
Bir dîr-i nâ-yâbsın ey mâh-ı tâbânım Kaya"

Âşığı kendisine deli gibi bağlama özelliğiyle cadı ve sihirbaza; güzellik, ele geçmezlik özellikleriyle ceylan (ahu, gazal), anka (simurg), hüma, şehbaza benzetilen sevgili, şairimizin "Gerçi ben, akıp giden gözyaşı dam-larımı yem gibi döktüm ama, o dağ keklîği, tuzağa düşse bile sana avlanmaz" dediği

"Dâma düşse sayd olunmaz sana ol kebk-i derî
Gerçi dökdüm dâne-i eşk-i revânım yem gibi"

şeklindeki beytinde olduğu gibi, keklîk (kebk)'tir; Âşığına hissettirdiği duygular bakımından bahara, ferahlık verip onu mutlu etme özelliğiyle suya; güzelliği,

el değmemişliği, âşıkların gönlünü avlaması, onlara aşk şarabını sunarak sarhoş etmesi, âşığın gönlü ve canıyla devamlı oynaması sebebiyle kebûterbâz (güvercin besleyen, oynatan) dır:

"Sanman kûyunda gezer âvâre diller serseri
Ol kebûter-bâz için cân oynadur âşıkları"

Güzelliği, kâfirlikleri, gaddar davranışları sebebiyle kâfire, saneme, büt(bit)e, sûret-i dîvâr (duvar resmi)'a ve Nev'î'nin "O Hristiyan çocuğu âşıkların gönlünü kanla doldurdu; (böylece), kâfirin bayramına kırmızı yumurta hazırladı" dediği beyitte olduğu gibi, tersâ-beçe (Hristiyan çocuğu)ye benzetilir:

"Ol büt-i tersâ dil-i uşşâkı pür-hûn eyledi
Beyzâ-i âl itdi hâzır kâfirün bayrâmına"

Nev'î'nin bir süre yaşadığı Edirne soğuk kışı ile meşhur şehirlerimizden biridir. "Edirne'nin kışı o kadar soğuktur ki, muhabbeti olmayan bir dilbere benzer ve insanın yerini ateşin başı eyler":

"Korkarın şol mihri yok dilber gibi ahır bizüm
Âteş eyler yirümüz Nev'î şitâ-yı Edrine"

Şairimize göre sevgili, "kendi ülkesini yıkan, harap eden, dünyada benzeri görülmemiş bir padişah'tır"; çünkü, kendi mülkü olan gönül ülkesini viran etmektedir:

"Gönlümü yıkmak benüm şahum revâ gördün mü hiç
Kendi iklimin yıkar bir padişah gördün mü hiç"

Nev'î'ye göre "sevgili işi, yani âşıklık da, güle kavuşmak da aslında kolaydır. Asıl güç olan rakibin gamını çekmek ve dikenin eziyetine sabretmektir":

"Yâr işi ey dil kolay ammâ gam-ı ağıyâr güç
Vasl-ı gül âsân velî sabr-ı cefâ-yı hâr güç"

Nev'î'nin şiirlerinde, sevgiliyle ilgili bu benzetmelerin dışında, sevgilinin bedeni ve mekânları; sevgilinin yürüyüşü, nazı, cilvesi, giyimi kuşamı ve diğer özellikleriyle ilgili çok sayıda güzel ve özgün benzetme yer almaktadır.

Nev'î, âşık ile sevgili arasındaki ilişkileri, zaman zaman kendini âşık yerine koyarak ifade eder. Bu Nev'î'ye has bir davranış biçimi değildir. Şairler, özellikle de divan şairleri bu ifade şekline şiirlerinde sık sık yer verirler. Şairimizin "O vefasız, acıyıp gözyaşımı silmez. Onun için, gözyaşım ve inlemelerim devamlı artar, eksilmez.

Dilber bana âşıklığımdan sordu, ben sustum; 'Çaresizi gör ki, ne olduğunu bilmez' dedi" şeklinde nesre çevirebileceğimiz

"Terahhum eyleyüp silmez benüm ol bî-vefâ yaşum
Anunçün girye vü zârum demâdem artar eksilmez
Bana âşıklığımdan sordu dilber ben sükût itdüm
Didi bî-çâre gör kim hayretinden n'olduğın bilmez"

şeklindeki ve "(Ey sevgili)! Ben kulunu güzel yüzünün bahçesine mahrem (sırdaş) eylesen, (ben de) canımı ve gönülmü o gülbahçesine bülbül eylesem. Arzu ateşi ile visal (kavuşma) mumuna ulaşısam ve pervane gibi vücudumu yaksam, kül eylesem." dediği

"Bâğ-ı cemâle ben kulunı mahrem eyleyüp
Ol gülşen içre cân u dilüm bülbül eylesem
Şem'-i visâlüne irişüp nâr-ı şevk ile
Pervâne-veş vücûdumu yaksam kül eylesem"

kıtalarını bu ifade şekline örnek verebiliriz.

Nevî'nin şiirlerindeki âşık tipinin en belirgin özelliği, sevgiliye duyduğu ve hiçbir zaman vazgeçemediği karşılıksız aşktır. Bu bakımdan zayıf, güçsüz, benzi sarı, beli bükülmüş bir tip olan âşık, ruhi bakımdan da sabırsız, kararsız, "sevgilinin sövüp saymasına bile razı"dır. Onun tek isteği, "ne şekilde olursa olsun sevgiliyle konuşabilmektir":

"O söğsün biz dualar idelüm vallahi ey Nevî
Hemân tek yâr ile mâbeynümüzde bir kelâm olsun"

"Âşığın gönül yarası tedavi edilmez, derdine asla çare bulunamaz; zamanın tabipleri o aşk derdine ilaç bulmada aciz kalmışlardır":

"Benüm yârem onulmaz derdüme hergîz ilâc olmaz
Tabîbân-ı zamâne âciz olmuşdur müdâvâda"

"Âşkın cezbeseine kapılmış akılsız âşığın bu derece acizliği" yanında, başarılı olduğu bir özelliği vardır ki, o da" sevgi ve muhabbetin inceliklerini öğrenme yeteneği"dir:

"Meczûb-ı ışkuz hiç bizim hâce yoktur aklımız
Mihr ü muhabbet nüktesin tâ'lîme ammâ kâbilüz"

Bir şair olarak, tasavvufa daha yakın gördüğümüz Nevî'nin, âşık tipini çizerken, tasavvufa daha çok önem verdiğini söyleyebiliriz. Onun ilk bakışta beşeri aşkı terennüm ettiği izlenimi veren birçok beytinin arkasın-

da ilahî aşk bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu temel özellikleriyle Nevî'nin şiirlerinde âşık, sevgilide olduğu gibi, çok değişik ve özgün benzetmelere ve ilgilere konu edilir. "Bizim sözümüz âşıkanedir" tanımlamasına uygun olarak, şiirlerinin önemli bir kısmında maddi ve ilahi aşk, âşık ve sevgiliye yer veren Nevî, "aşk şarabını her içenin zevk almadığı ve muhabbetin neşesini, başından geçmeyen asla bilemeyeceği"

"Şarâb-ı ışkî her ayak çekenler zevk ider sanman-
Muhabbet neşesin hergîz başından geçmeyen bilmez"
ve "ihtiyarlığın güzele bakmaya engel olamayacağı; çünkü, güzellerin adamı iradesiz bırakacağı" düşüncesindedir:

"Mânî' olmaz pîrlik sôfi cüvânlar seyrine
Âdemi bî-ihitiyâr eyler bu şehrin dilberi"

"Papağanı konuşmaya alıştırın, onu söyleten ayna, âşıklara aşk sırlarını söyleten de içki kadehidir":

"Âşıka esrâr-ı ışkî câm-ı sahbâ söyledür
Tûtî-i gûyâyı mirât-ı musaffâ söyledür"

Duygularını şiirlerinde içtenlikle ve ustalıkla dile getiren Nevî'nin beşeri aşk ile ilgili düşüncelerini "Âşk

adamı hasta ve gönlü yaralı eyler; perişan, kararsız ve kederli eyler; aşk adamı öldürüp yatırmaz ama, canından usandırıp yerini ateş eyler” dediği

“İşk âdemi haste vü dil-efgâr eyler
Âşüfte vü bî-karâr u gam-hâr eyler
İşk âdemi öldürüp yaturmaz ammâ
Cânundan usandurup yirin nâr eyler”

şeklindeki mısralarında dile getirir. Nev’înin, tamamı yirmi beyit olan aşkla ilgili “la’net” redifli müsemmenin de yer verdiği beyitlerinde de ifade ettiği gibi, “âşık olanlar, sevgilinin ayağını öpmeye erişemez ama aşâklık şeytan bir şeytan olan başkaları yani rakipler saçının ucuna erişirler. Âşık inleyişlerini ney, gözyaşını şarap etse bile faydası yoktur; çünkü sevgililer için âşıklara eziyet etmek, rakiplere vefa göstermek kanundur; adam olanların bunlara meftun olmamaları gerekir; çünkü sırdaşları hep müptezel, insaniyetsiz ve melun rakiplerdir. Bu sebeple aşk sanatını icat edenin canına, ecdadına ve erkânına lanet okumak gerekir”:

“İrmez ayağın öpmeğe bir âşık-i mahzûn
Eller ser-i zülfün erişen ehrimeni dûn

Sen eyle gerek nâleni ney yaşunı mey-gûn
Uşşâka cefâ gayra vefâ bunlara kânûn

Gel olma sakın âdem isen bunlara meftûn
Mahremeleri hep mübtezel ü nâ-kes ü mel’ûn

Bu san’atı îcâd idenün cânına la’net
Ecdâdına vü aslına erkânına la’net”

Aynı müsemmenin

“Yüz hayf bizim çekdüğümüz renc ü ‘anâya
Hep sa’y-ı belğ itduğumuz gitdi hebâya

Nev’îden irişsün bu nasihat zürefâya
Dil vermeyeler her sanem-ı mâh-likâya

Tuş olmayalar gaffet ile tîğ-i belâya
Âmîn diyeler hâzır olanlar bu duâya

Bu san’atı îcâd idenün cânına la’net
Ecdâdına vü aslına erkânına la’net”

şeklindeki beyitlerinde de “Bizim çektiğimiz sıkıntı ve eziyete yüzlerce yazık olsun, gösterdiğimiz bütün gayretler hep boşa gitti. Nev’îden duygulu ve zarif kişilere bu nasihat ulaşsın: Ay yüzlü puta (ay gibi güzel yüzlü

fakat put gibi duygusuz güzellere) gönül vermesinler; gaflete düşüp bela kılıcına düşmesinler. Hazır bulunanlar bu duaya amin desin. Bu (aşk) sanatını icat edenin canına, ecdadına ve erkânına lanet (olsun)” diyerek, güzellere aşkına talip olacaklara, dikkatli olmaları konusunda nasihatta bulunur ve onların aşka bulaşmaması için dua ederek, aşktan dilinin ne kadar yandığını şiirleştirir.

15. yüzyılın güçlü şâiri Necâtî Bey’in

“Bani ağlan beni kim üstüme gelmez ölice
Bir avuç toprak atar bâd-ı sabâdan gayrı”

beyti ile yalnız 16. yüzyılın değil divan edebiyatımızın da en ünlü ve güçlü şairlerinden biri olan Fuzûlî’nin

“Ne yanar kimse bana âteş-i dilden özge
Ne açar kimse kapım bâd-ı sabâdan gayrı”

beytinde en güçlü ifadesini bulan yalnızlık duygusu, Nev’înin “Ben, bu dert köşesinde hasta ve öyle yalnızım ki, ahımın rüzgârı yine sinek kovucum olmuştur” dediği

“Bu künc-i gussada ben hasta şöyle tenhâyam
Ki bâd-ı âhum olupdur yine makesrânım”

beytinde bir başka güzel ifadeyle karşımıza çıkar.

Nev’înin göze çarpan bir başka özelliği, devrinin sosyal olaylarıyla ilgilenmesi ve bu olayların değerlendirilmelerine şiirlerinde yer vermesidir. Çok sevdiği ve büyük ilgi gördüğü Sultan III. Murad’ın vefatı ve hocalığını yaptığı şehzadelerin öldürülmesi, Nev’î’ye büyük bir acı ve üzüntü vermiştir. Bu duygularını “Ey kıymet bilmez, vefasız alçak dünya! Şahlar ve şehzadeler kahr sultanının (elinden) aciz; Ey adaletsiz felek! Senin adaletinin elinden feryat, sen muradını aldın fakat, dünyayı (Sultan) Murad’sız bıraktın. Sultan Murad’ın kadri ve makamı nereye gitti? Sultan Murad’ın hasreti cana hasret dağı yaktı (canı hasret ateşiyle dağıladı). Ey Nev’î! Artık şikâyet yeter, sözün son bulsun, Allah cümlesine rahmet eylesin” dediği, altı bentten oluşan terki-i bend nazım şekliyle yazılmış mersiyesinin

“Âh elinden ey hakikatsiz vefâsuz dehr-i dîn
Şâhlar şehzâdeler sultân-ı kahrından zebûn”

“Dâd elünden ey adâletsüz felek feryâd ü dâd
Sen murâd aldun velî dünyâyı kıldın nâ-Murâd”

Nev'î'nin göze çarpan bir başka özelliği, devrinin sosyal olaylarıyla ilgilenmesi ve bu olayların değerlendirmelerine şiirlerinde yer vermesidir. Çok sevdiği ve büyük ilgi gördüğü Sultan III. Murad'ın vefatı ve hocalığını yaptığı şehzadelerin öldürülmesi, Nev'î'ye büyük bir acı ve üzüntü vermiştir.

“Kanda gitdi kadr ü câh-ı Hazret-i Sultân Murâd
Dâğ-ı hasret yakdı câna fûrkat-ı sultân Murâd”

“Âkıbet bulsun sözün besdür şikâyet Nev'iyâ
Cümlesine eylesün rahmet Allâh Nev'iyâ”

şeklindeki bendiyelerinde, çaresizliğini felekten şikâyet ederek dile getirirken, aynı zamanda devrinin kanayan bir yarasına da parmak basar. Nev'î'nin bu olaylardan duyduğu üzüntü ve çaresizlik, Sultan Mehmed'in annesi Valide Sultan'a yazdığı kasidesinde yer alan bir beyitte de “Padişah (Sultan III. Mehmed) ile beni, kısa bir zaman için de olsa, bir araya getirmezsen, kıyamet gününde elim vallahi eteğindedir” şeklinde dile getirilmiştir:

“Pâdişâh-ile beni haşr eylemezsen bir nefes
Rûz-ı mahşerde elüm vallâhi dâmânundadır”

Vâlîde Sultan'ı tehdit eden bu ifadeler, onun Sultan III. Murad'dan gördüğü ilgi ve itibarı, Sultan III. Mehmed'den görmediğini gösterdiği kadar, şairimizin medeni cesaretinin de bir belgesi sayılabilir.

Nev'î'nin, Sultan III. Murad'dan sonra tahta çıkan Sultan III. Mehmed'e sunduğu cülusiye kasidesinde yer alan beyitlere göre bu geçici devlet, yani “saltanat, iki yüzlü bir kılıçtır; biri kınına girince, biri ortada kalır. Zamanın saltanat güneşi diye bağışladığı cevher, kiminin kan dolu yarası, kiminin gülün gülü olur”:

“Birisî der-niyâm olunca biri der-miyân olur
İki yüzlü meğer bir tiğ imiş bu devlet-i fânî

Zamanun saltanat mihri diye bahş itdüğü cevher
Kiminin dağ-ı pür-hûnı kiminün verd-i handânı”

Nev'î, “Belediye görevlisi, kahve satana niye zulüm yapar? Yoksa bir Müslüman kahve içerse kafir mi olur?

Eğer müderris iki fincan kahve içmezse, gece kitaba bakamaz, ertesi gün derse çıkamaz.” dediği

“Muhtesib kahve-fürûşa ne ta'addî eyler
Yohsa kâfir mi olur içse müsülmân kahve
İrte derse çıkamaz gice kitâba bakamaz
Eğer içmezse müderris iki fincan kahve”

şeklindeki kıtasında, kahve yasağını, esprili bir ifadeyle kınarken, aydınlık düşünceye sahip bir âlim ve şair olduğunu da belgeler.

Nev'î'nin Şehzade Mehmed'in sünnet düğünü için kaleme aldığı meşhur iki “Sûr-nâme”si de, tarihî birer belge niteliği taşır. Sünnet düğününün ihtişamının sanatkârane bir şekilde dile getirildiği bu surname-lerinden birinde yer alan beyitlerde, bütün ülkelerin hükümdarlarının şehzadenin sünnet düğününde hizmet etmeleri için davet edildiği, bunların arasında Türk hakanı, Hutun hanı, Yemen hâkimi, Hind racası, Keşmir ve Kandehâr hâkiminin de bulunduğu ifade edilmiştir:

“Sûr-ı azîm-i sünnetine hizmet itmeğe
Cem oldı serverân-ı selâtîn-i her diyâr
Hâkân-ı Türk ü hân-ı Hutun hakim-ı Yemen
Râyân-ı Hind ü dâver-ı Keşmîr ü Kandehâr”

Bu ifadeler, Osmanlı devletinin haşmetine de işaret eder. Çin Fağfur'u ve İran Kistrâsı sünnet düğününe davet edilmemişlerdir. “Onlar düğün evinin yolunu bulup gelseler bile ancak çanak yalayıcı olabilirler.” Bu ifadeden de, bu ülkelerle Osmanlı devletinin ilişkilerinin bozuk olduğu sonucu çıkarılabilir:

Bilmez düğün evin ki gele kâse-lîs ola
Fağfûr-ı mülk-Çîn ile Kistrâ-yı tâc-dâr”

Nev'î, “O bir işe yaramaz Kızılbaş inadı terkeylesin; horozun, şehbaz (doğan kuşu) ile husumete (düşmanlığa) gücü yeter mi?” diye sorduğu

“Şehbâz ile husûmete kâdir midür horôz
Terk eylesün inâdî kızılbaş-ı nâ-bekâr”

şeklindeki beytinde de, Osmanlı sultanını şehbaza, İran hükümdârını da horoza benzetip İran'la olan çekişmeye işaret ederek, hakaretlerini devam ettirir. Nevî, aynı surnamede yer verdiği

Bir katra gelmeye kefi cûdına fi'l-mesel

Sûrı gününde saçılık olsa idi bihâr"

şeklindeki beytinde de, "Mesela, düğün günü deniz saçılık olsaydı, (Sultan III. Murad'ın) avucunda bir damla (bile) olmazdı" diyerek, Osmanlı devletinin maddî gücünü ve Sultan III. Murad'ın cömertliğini ifade eder. Bu beyit aynı zamanda elli iki gün elli iki gece süren sünnet düğünü için nasıl bir israf yapıldığının da işaretlerini vermektedir. Bu bakımdan Nevî'nin bu surnamesi, türünün en güzel örneklerinden biri olduğu kadar, aynı zamanda, bir tarihî belge niteliğindedir.

Nevî'nin, bütün itibarına ve sahip olduğu imkânlarla rağmen, şiirlerinde bu dünyada gerçek mutluluğu bulamadığına işaret sayılabilecek ifadeler de sık sık rastlanır. Bu şairimizin aldığı tasavvuf terbiyesinin bir gereğidir. Nevî'ye göre, "nerede bir gam sevgilisiz kalsa, ona sevgili olur; sahibini bulamayan her bela ona gam kaynağı olur. Bir çare istese, bin çaresizlik yüz gös-

terir; genişlik istese, geniş dünya başına dar olur. Her ahmak eşek için ayakbağı olan o siyah saçlar, ona gelince, can kuşunu avlamak için yılan olur. Talihinden, hak diye tasavvur ettiği batıl çıkar; halka vahdet (birlik) ipliği olan, ana zünnâr (papaz kuşağı) olur. Hallâc-ı Mansûr gibi bu dünya bağından meyve toplama ümidini kesip darağacına çıkan, gerçekte mutlu olur":

*"Kanda bir gam yârsuz kalsa benimle yâr olur
Bir belâ kim sahibin bulmaz bana gam-hâr olur*

*İstesem bir çâ re bin nâ-çârlık yüz gösterür
Vüs'at istersem geniş dünyâ başuma tar olur*

*Her har-ı nâdân için pâ-bend olan zülf-i siyâh
Bana gelse mürğ-i cân sayd itmek için mâr olur*

*Tâli'ümden hak tasavvur kılduğum bâtil çıkar
Rişte-i tevhîd olan halka bana zünnâr olur*

*Bâr ümmîdin kesüp Mansûr-veş bu bağdan
Nev'iyâ ber-dâr olan ma'nîde ber-hurdâr olur*

"Gaflete düşenler için bu cihan gerçekte bir rüya âlemidir; fakat, bu rüyayı yorumlayan bulunmaz. Gerçi, bütün eşya hâl dili ile rüya tabir edendir ama, gaflet uykusu, Nevî için tabir olunmaz uykudur":

*Âlem-i rü'yâdur ey gâfil hakîkatde cihân
Lîk bu rü'yâyı bir ta'bîr ider nâyâbdur
Gerçi hep eşyâ mu'abbirdür lisân-ı hâl ile
Hâb-ı gaflet bizde ta'bîr olunmaz hâbdur"*

Âlim, fazıl ve çok iyi bir şair olan Nevî'nin düzgün insanlara verdiği bir öğüt niteliğini taşıyan, "Ey şeh! O çerağı yakmaya sebep olma; (çünkü), bir aciz ve fakîrin ocağını söndürebilir. Bir mum yak ki, gerçek yolunun kılavuzu olup, her bir kıvılcımı günah dikenini yaksın" şeklinde nesirleştirebileceğimiz

*"Yakmağa şol çerâğı sebep olma kim şehâ
Bir âciz ü fakîrün ocağın söyündüre
Bir şem' uyar ki hâdî-i râh-ı yakîn olup
Her bir şerârı hâr-ı günâhın köyündüre"*

kıtası da, onun karakteri konusunda önemli bir ipucu verecek güzelliكتedir.

Nevî'nin, bütün divan şairleri gibi, çok iyi bir gözlemci olduğunu gösteren beyitler çoktur. Bu düşünce-me şu üç örnek tanıklık edebilir: Şairimizin, Şeyhülis-

lam Bostanzâde Mehmed için yazdığı şitâiyye (kışla ilgili kaside)'sinde kışın ne kadar soğuk geçtiği, çarpıcı bir şekilde dile getirilir. Nev'î'ye göre kış o kadar soğuk geçmektedir ki "Dalin üzerindeki soğuktan güçsüz kalan kuş, şişe takılıp ateşin üzerinde kebab olan kuşu kiskanır":

"Kebâb- ı sîh olan mürga ider reşk
Ser-I şâh üzre her bir mürğ-i bî-fer"

İlkbaharın başlangıcı olan nevrüz, Nev'î'nin misralarında "Menekşenin dişleri sünbülün düğümünü çözdü; (böylece), neşe anahtarı ile gam kilidi açıldı" şeklinde ifadesini bulur:

"Çözdü girih-i sünbülü dendân-ı benefşe
Miftâh-ı sürûr ile kilid-i gam açıldı"

Tavla oyununda kapı, iki pul üst üste getirilerek alınır. Eski kapılar da genellikle iki kanattır. "Tavladaki kapalı kapının açılması için uygun "zar"ın gelmesi gerekir. Muhabbet tavlasında kapalı kapıların açılması ise, âşğın sevgilinin kapısına "zâr" yani ağlayıp inleyerek, gelmesine bağlıdır":

"Bir katlu kapu açılıp elbette gelür zar
Biz nerd-i mahabbetde hemân zâr olabilsek"

Nev'î ile ilgili bu değerlendirmelerimizde, onun hayatına ve eserlerine kısaca değinmeye çalıştık. Burada anlatılanlar, Nev'î'nin şairliğinin ve şiirlerinin bütün özelliklerini örnekleriyle ifade etmeye yetmez; çünkü, yazımın sınırlı çerçevesi buna izin vermez. Bu sebeple bu değerlendirmemizde, Nev'î'nin şiirinin kaynaklarını, temel özelliklerini, şairimizin şaire ve şiire, tabiata ve çevresinde olup bitenlere bakış açısını sınırlı örneklerle, ifadeye çalıştık. Şu bir gerçektir ki Nev'î ve şiirleriyle ilgili değerlendirmeler, ifade etmeye çalıştıklarımızdan çok daha fazla ve değerlidir. Onun şiirlerinde, inançlarını, tasavvuf kaynaklı felsefi düşüncelerini, çok dikkatle gözlemlediği tabiata, sosyal çevreye ve yaşadığı hayatın olaylarına ait izleri, bütün ayrıntılarıyla, sanatkârane, ama kolay anlaşılır bir üslup ve devrine göre oldukça sade bir dille ifade ettiğini, rahatlıkla söyleyebiliriz. Nev'î'nin Divan'ında yer alan şiirlerde, sahip olduğu bilgi ve değerlere, hayatta gözlemlediği her ne varsa kattığını bulmak mümkündür. Abartılı bir ifade sayılmazsa, Divan şairlerimizin di-

vanlarında olduğu gibi, "iğneden ipliğe kadar" her şey, güzel hayaller ve benzetmelerle bu âlim ve sanatkâr şairimizin güzel ve samimi şiirlerinin içinde yer almıştır. Nev'î'nin şiirleri de, Divan şairlerinin, yalnızca Allah vergisi sanatkârlık gücüne değil, sonsuz bir hayal gücüne, engin bir bilgi ve zengin bir kelime hazinesine sahip olduklarının önemli bir delilidir.

Malkaralı Nev'î, Tezkireci Rıza'nın "İlim ve fazîlet ile nâm-dâr, şiir ve marifet ile şöhret-şiar" şeklinde değerlendirdiği gibi, fazileti, şiiri ve marifetiyle ün kazanmış bir şairimizdir. Mehmed Celal, "şuaramızın muktedirlerinden" diyerek onun kudretli şairlerimizden biri olduğunu belirtir. Kâtip Çelebi'ye göre Nev'î, devrinin şairleri arasında "Bâkî'den sonra birincilerden sayılır". Bursalı Mehmed Tâhir ise "Asrının ülema ve reisü'sşuarâsı addolunur, zû-fünûn ve hakîm bir zât" değerlendirmesi ile şairimizin, 16. yüzyılın âlimlerinden biri ve şairlerin sultanı, devrindeki fenlere ait bilgilere sahip ve hikmetli sözler söyleyen bir şahsiyet olduğu değerlendirmesini yapar. Köprülüzade Mehmed Fuad'ın "Asrın ikinci nısfında Emrî, Ubeydî, Müezzîn Hüdâyî, Nev'î gibi, bilhassa gazel nevinde iştihâr eden kıymetli şairlere tesadüf olunur. Bunlardan bilhassa Nev'î kıymetli bir âlim, muktedir bir münşî olduğu kadar, sade, tasannusuz aşk şiirleriyle, büyük bir şair olarak tanınmıştır." tespitini yaparak onun, 16. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış ve şöhret kazanmış şairler arasında yer alan, kıymetli bir âlim, kudretli bir nesir yazarı, yapmacıksız aşk şiirleriyle şöhret kazanmış büyük bir şair olduğuna işaret eder. Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu'nun "Faziletli âlim bir şair; Farsça ve Arapçayı çok iyi bilir; Nev'î'nin sade bir dille yazdığı gazeller içerisinde onun büyük bir şair gücüne sahip olduğunu gösteren çok güzel örnekler vardır. Nev'î'nin divanında, bazıları bugün bile tekrar edilen hikmetli, sade ve veciz mısraları ile beyitleri çoktur." değerlendirmesini yaptığı şairimizle ilgili olarak Prof. Dr. Meserret Diri-öz görüşlerini "Hakikatte, sade ve külfetsiz yazan, çok duygulu ve samimi şairimiz, Bâkî mektebinin dışında bir ekolün mensubudur." şeklinde dile getirmiştir.

Bütün bu değerlendirmeleri de gözönünde tutarak, şunu söyleyebiliriz ki, Mehmet Fuat Köprülü ile Şahâbeddin Süleyman'ın da ifade ettikleri gibi, "Nev'î, unutulmaması gereken bir şairdir."

Ayın Dosyasının kaynakçasını www.ded.org.tr sitemizin makale bölümünde bulabilirsiniz.